

KEREZSI KLÁRA – GOSZTONYI MÁRTON –
POLÁK ATTILA

A roma és nem roma együttélés konfliktusai, kriminális vonatkozásai

A romák és a bűnözés, illetve az igazságszolgáltatás témaköre érzékeny, ideológiai, politikai, érzelmi motívumoktól sem mentes. Lukács György szerint a témával kapcsolatos „érzékenységhöz az is hozzátartozik, hogy nincs egy elfogadott nyelv, amin a kérdés megbeszélhető lenne. Az eltérő megközelítések olyannyira eltérő ideológiai alapot jelentenek, olyannyira eltérő nyelvezetet használnak, hogy ez nagyon megnehezíti a köztük levő kommunikációt.”¹

Huszár László megállapítja, hogy a romák példátlan mértékben felülreprezentáltak a börtönnépességben.² Dupcsik Csaba a magyarországi cigánység történetével kapcsolatos monográfiájában (módszertani és politikai dimenziók szerint kategorizálva) meghatározza a *cigánykutatók lehetséges ideáltípusait*.³ Ezek egyike a „devianciaorientált” modell. Véleményünk szerint a *rendészeti* jelző írná le jobban a „cigánybűnözés” fogalmának tartalmát. Ez a fogalom korábban valóban használatban volt a kriminalisztika (vagy bünyügyi nyomozástan)⁴ területén, azaz nyomozástaktikai kategóriaként működött a bűnfelderítés gyakorlatában.⁵ Az ezredforduló után szélsőséges politikai csoportok *kriminológiai*⁶ értelemben kezdték használni a fogalmat, azaz oksági szinten kapcsolták össze a származást és a bűnözést. A XXI. század kezdetén ez a megoldás igen alkalmasnak tűnt a társadalmi feszültségek egy irányba kanalizálására és a bűnbakképzési mechanizmusok beindítására. A „cigánybűnözés” kriminalisztikai helyett kriminológiai fogalomként történő interpretálása is oda vezetett, hogy a korábbi „cigánykérdés” a „cigánybűnözés” címkéjét kapta a közbeszédben.

Az antropológiai, a szociológiai és a szociálpszichológiai kutatások jelentős mértékben hozzájárultak a hazai roma népesség helyzetének megismeréséhez.⁷ A szakirodalmi források azt jelzik, hogy az antropológusok, a szociológusok, a szociálpszichológusok igen sokat tudnak a roma kisebbség helyzetéről és a roma–nem roma együttélési mintázatokról. Ezeket az eredményeket azonban a kriminológia mind ez ideig figyelmen kívül hagyta. *A hazai kriminológia területén azonban megengedhetetlenül kevés tudományos ismeret és információ áll rendelkezésre a romák és a bűnözés, illetve az igaz-*

ságszolgáltatás kapcsolatáról. A magyar kriminológiában alig van olyan kutatás, amely a roma népesség és a bűnözés kapcsolatát vizsgálná, s ezek is szinte kizárólagosan a „romák a börtönben” témára vonatkoznak.⁸ Magyarországon a *bűnügyi statisztika* legutóbb a szocializmus idején, 1971 és 1989 között vette számba külön a *cigány származású bűnelkövetőket*. Ezt ma már az adatvédelmi rendszer jogszabályai nem teszik lehetővé. Az információhiány egyik magyarázata a magyar adatvédelmi szabályok szigorúsága, amely a kisebbséghez tartozás tényét úgynevezett szenzitív adatnak tekinti, és tiltja az adatgyűjtést. Ezzel azonban „a fürdővízzel együtt kiöntöttük a gyereket is”, mivel kutatások sem zajlanak a roma kisebbség és a büntető igazságszolgáltatás kapcsolatának vizsgálatára. Ezzel jelentősen megkönnyítjük a büntető igazságszolgáltatás szereplőinek helyzetét: nem kell szembenézniük azzal, hogy van-e diszkrimináció az igazságszolgáltatásban, és tenniük sem kell elene, hiszen semmilyen ellenőrzött információ vagy kutatási adat nem áll rendelkezésre. Keveset tudunk tehát a bűnözés felhajtó erőiről, és különösen keveset ennek települési, szomszédsági vonatkozásairól.

Nem volt kétséges, hogy az 1980-as években *Gönczöl Katalin*⁹ és *Tauber István*¹⁰ kutatásai is a cigányság integrációjával kapcsolatos kriminológiai kérdéseket feszegették. A rendszerváltás után viszont, amikor a társadalmi távolság hirtelen megnőtt a roma kisebbség és a nem roma többség között, a hazai kriminológia nem szentelt kellő figyelmet e problémának. Mondhatjuk azt is, hogy a kriminológusszakma a probléma értelmezését „átengedte” a politika szereplőinek és ezzel a bűnözéssel kapcsolatos leegyszerűsítő gondolkodás terjedésének. A magyarországi közbeszédben elfogadottá vált a „cigánybűnözés” szóhasználat, és a közbeszéd tematizálódása azt jelzi, hogy a *társadalmi konfliktusok etnicizálódása reális veszély*.

Az 1990-es évek elején is voltak konfliktusok a roma és nem roma népesség között. A politikai elit – nem tudni, hogy lustaságból, óvatosságból vagy közömbösségből, de tény, hogy – nem játszotta ki a politika színterén a „roma kártyát”.

A helyzet azonban *2007-től megváltozott*. A paramilitáris szervezetek megjelenése (például a Magyar Gárda és különböző változatai) sikeresen kanalizálta a népesség egyes csoportjainak frusztráltságát, a szélsőjobb parlamenti képviselője pedig legitímálta az etnikai feszültséget gerjesztő attitűdöket.¹¹ A magyar lakosság többsége homogén népcsoportként gondolkodik a cigányokról, és erős elfogultság tapasztalható a roma népességgel kapcsolatban a közvéleményben. Ezt a helyzetet öntötte pontos szavakba egy újságíró: „*Ez az ország minden témában megosztott, kivéve a cigánygyűlöletben.*”¹²

Az Országos Kriminológiai Intézetben 2013-ban indult kutatásunk célja a konfliktusos és a nem konfliktusos roma és nem roma együttélés mintázatainak különböző módszerekkel történő vizsgálata, valamint a roma és nem roma népesség bűnelkövetéssel és áldozattá válással érintettségének felmérése.¹³

Kutatási kérdéseink annak meghatározására irányulnak, hogy a mai magyar társadalomban *hol vannak azok a szimbolikus keresztveződések, amelyekben a romaellenes érzelmek kikristályosodnak.*

1. A problémák települési, lakóhelyi kérdésként jelentkeznek?
2. Kulturális szembenállás a forrásuk?
3. A munkával, munkaalkalomhoz jutással kapcsolatos kérdésként fogalmazhatók meg?
4. Van szerepe az oktatás helyzetének?
5. Mennyiben determinálják ezeket az érzelmeket az erőszakkal és a bűnözéssel kapcsolatos feltételezések és/vagy tapasztalatok?

A kutatás első szakaszában a roma népességű települések kriminálstatisztikai adatainak felhasználásával úgynevezett *desk research*-öt végeztünk. (A mintaválasztás leírására és az adatok bemutatására a későbbiekben részletesen kitérünk.) Az elemzés során eltérő módon álltunk a kérdéshez, mint azt az antropológusok teszik. Kutatásunkban nem az egyedi felől nézve mutatjuk meg az általánost, hanem fordítva: az általánosból kiindulva az egyedit, azaz *az országos statisztikai adatokat bontjuk le a helyi települések szintjéig, és keressük meg azokat a helyi sajátosságokat, amelyek a helyi bűnözés jellegzetességeit befolyásolják.* A *Távolodó világaink* című kötet egyik tanulmánya jól jellemzi a helyzetet: *„Ha a kérdőíves felmérésnek a falu mai állapotát, viszonyait megítélő adatait tekintjük, a válaszok általános reménytelenséget tükröznek, apátiával telítettek. A falu megfordíthatatlannak tűnő elöregedése, az egzisztenciális bizonytalanság, a súlyos munkanélküliség, az állandó lopások, betörések általában és a közbiztonság teljes hiánya, az iskola bezárása, a polgármesteri hivatal csődhelyzete erősíti ezt a beállítódást. Ez a kilátástalan helyzet a válaszadók szerint egyértelműen a település »elcigányosodásának« a következménye. [...] A betelepülő helyiek által problémás életvitelűnek tartott roma családok arányának a feltételezett további növekedése erősíti a helyi társadalom konfliktuspotenciáljának a megemelkedését, egyúttal pedig még inkább teret ad a túláltalánosító, minden problémáért az általában vett romákat felelőssé tevő gondolkodásmódnak.»¹⁴*

Úgy véljük, hogy az „elcigányosodás” kifejezés valójában az „elszegényedés” szó helyettesítésére szolgál. Ezzel ugyanis „leminősíthető” az elsze-

gényedés folyamata, és a beszélő ezzel jelzi, hogy nem őt érinti a probléma és – legalább a kifejezések szintjén – megfelelő távolságra el tudja magától tolni a kérdést.

A romák és a bűnügyi statisztika

A személyes adatok védelméről és a közérdekű adatok nyilvánosságáról szóló 1992. évi LXIII. törvény az etnikai hovatartozást – az európai gyakorlatnak megfelelően – fokozottan védett, úgynevezett különleges adatnak nyilvánította, így azt az érintett írásbeli hozzájárulása nélkül nem lehet nyilvántartani vagy közzétenni. Hasonló rendelkezést tartalmaz az ilyen különleges adat kezelésére a bűnüldözési tevékenység vonatkozásában a rendőrségi törvény. Az etnikai hovatartozásra vonatkozó adatrögzítésre ezért sem a bűnüldözés, sem az igazságszolgáltatás, sem a büntetés-végrehajtás idején nem kerül sor, ilyen adatnyilvántartás ma nem létezik. Így az egyes etnikai csoportokhoz tartozó bűnelkövetők vagy cselekményeik számszerű alakulására vonatkozó állítások jogszerűen gyűjtött és feldolgozott tényadatokkal nem támaszthatók alá.

A hazai bűnözés vizsgálatát – a roma népességgel kapcsolatos elérhető társadalomstatisztikai adatok felhasználásával – a *2001-es és a 2011-es évekre vonatkozóan* végeztük el. Ebben a két évben zajlott ugyanis Magyarországon a *népszámlálás*, és a census adatai gazdag információs bázist kínálnak a bűnözést befolyásoló társadalmi folyamatok értelmezéséhez.

Az elemzéshez rendelkezésünkre álltak a hivatalos bűnügyi statisztika adatai is, amelyek aggregált formában tartalmazzák az összes magyarországi település bűnözési adatait. A kisebbségek közül egyedül a roma népesség érintettségére voltunk kíváncsiak. Az adatvédelmi szabályok tiszteletben tartásával *települési szintig vizsgáltuk a kriminálstatisztikai adatokat. A társadalomstatisztikai adatok* eléréséhez az MTA Kisebbségkutató Intézetében *Tóth Ágnes és Vékás János* által folytatott kutatás adatai és anyagai voltak segítségünkre – amit ezúton is köszönünk. Kutatásuk makroszintű változók szerint, települési adatok segítségével vizsgálja a roma kisebbség társadalmi integráltságának lehetséges indikátorait. Azt keresik, hogy milyen társadalomkutatási módszerrel lehet a társadalom integrációs/dezintegrációs folyamatait befolyásoló, egymással interaktív viszonyban lévő különféle tényezők hatásának mértékét és módját vizsgálni úgy, hogy az lehetővé tegye a trendelemzést, a prognózist és a kvantifikációt.¹⁵ A vizsgálati mintába azokat a te-

településeket válogatták be, amelyeken a 2001. évi népszámlálás során, a nemzeti-etnikai kötődésre vonatkozó kérdéseknél, *legalább száz személy mondta magát a cigánysághoz tartozónak*. A kutatás tehát a cigány kötődés meghatározásában az identifikációt és nem a kategorizációt részesítette előnyben. A 2001. évi *cenzusnál 513 olyan település volt*, amelyeken több mint száz ember vallotta magát cigánynak – a mintába kerülő településeken összesen százhatvanezer ember, vagyis a hazai cigány lakosság kb. harmada. A kutatók a magukat cigánynak vallók száma alapján becsülték meg a települési lakosságon belül a romák részarányát. A cigány identitás megvallása biztos alapokra helyezi a kutatási minta kialakítását, bár tény, hogy az így kapott adatok a magyarországi romák létszámának csupán alsó küszöbértékét jelzik.¹⁶

A 2011. évi *népszámláláskor többen vallották magukat romának*, a mintába tartozó településeken összesen kétszázharmincezer. Az újabb cenzus kiváló lehetőséget teremtett arra, hogy megvizsgáljuk, tíz év alatt milyen változás történt a kiválasztott 513 településen, illetve a romák települési részarányának nagysága milyen kapcsolatban van a településen elkövetett bűncselekmények jellegzetességeivel.

A kiválasztott települések társadalmi-gazdasági jellemzése

A kiválasztott településeken 2001-ben összesen 6,67 millióan éltek, vagyis az ország népességének kétharmada. Ez a szám 2011-re három százalékkal csökkenve 6,47 millióra apadt. Ez a magyarországi népességszám-csökkenésnél fél százalékponttal volt jelentősebb, ennek az okát főként a *fővárosi kerületeket és az egyes regionális központokra* (Miskolc, Pécs) jellemző *temetes szuburbanizációs*¹⁷, illetve *természetes fogyási tendenciákban* kell keresnünk.

Kutatásunk kezdetén elkezdtük felmérni a kiválasztott települések egyes társadalmi-gazdasági jellemzőit, hogy megítéljük a fejlettségüket és fejlődési tendenciáikat, hiszen ezek döntően befolyásolhatják a helyi társadalom dinamizmusát, a kisebbség és a többség közötti viszonyokat, a konfliktusok jellegét és természetesen a bűnözés jellemzőit is.¹⁸ Ehhez a korábban e témakörben végzett kutatások eredményeiből kiindulva *tizenegy mutatót választottunk ki*, amelyek alkalmasnak tűnnek arra, hogy a fővárosi kerületek, megyeszékhelyek, közepes városok, kisvárosok és kisebb-nagyobb falvak esetén is megbízhatóan mutassák a fejlettség többféle dimenzióját, és együtt valós képet adjanak a vizsgált települések társadalmi-gazdasági hátteréről.¹⁹

Lényeges szempont volt, hogy az adatok települési (illetve kerületi) szinten fellelhetők legyenek mind a 2001-es, mind a 2011-es években. A kutatás első fázisában a következő mutatószámokat vizsgáltuk:

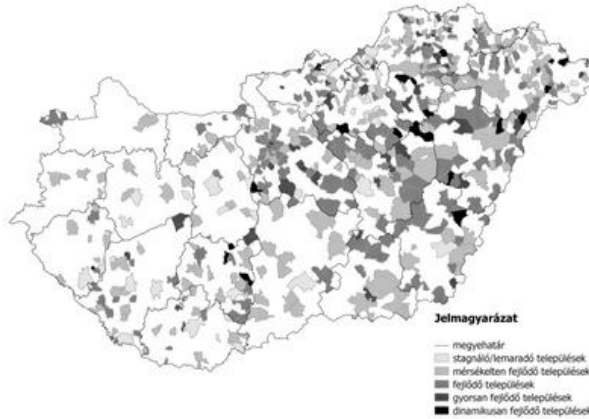
1. Természetes *szaporodás/fogyás* (éves átlag a két népszámlálás közötti időszakban, 1990 és 2001, valamint 2001 és 2011 között).
2. *Migrációs* ráta (éves átlag a két népszámlálás közötti időszakban, 1990 és 2001, továbbá 2001 és 2011 között).
3. *Diplomások* aránya a huszonöt évesnél idősebb népesség körében.
4. Legalább *nyolc osztályt végzettek* aránya a tizenöt évesnél idősebb népesség körében.
5. Az önkormányzatok egy főre jutó *társadalom- és szociálpolitikai* juttatásai.
6. Egy főre jutó személyijövedelemadó-befizetés.
7. *Munkanélküliség* aránya a munkaképes korú népesség körében.
8. Ezer főre jutó *személygépjárművek* száma.
9. *Komfort nélküli lakások* aránya.
10. *Összkomfortos lakások* aránya.
11. Hálózati *vezetékes vízellátáshoz* csatlakozó lakások aránya.²⁰

Az elemzés során a mutatók értéke alapján 1-től 513-ig rangsoroltuk a településeket, és *minél alacsonyabb összpontszámot* ért el egy település (vagyis az egyes mutatószámok esetén *minél több „jó helyezést” szerzett*), annál *magasabb relatív fejlettségi értékkel jellemezhető*. A relatív fejlettségi pontszámot az *országos átlagértékekhez hasonlítottuk* és ennek alapján dolgoztuk ki a fejlettségi kategóriákat, amelyekkel a kutatás további fázisában is dolgozni fogunk.²¹ A két időpont között bekövetkező változás mérésével értékeltük a *fejlődés mértékét*. Ezt a viszonyszámot az *országos átlagok változásához hasonlítva* osztottuk kategóriákba, így beszélhetünk

1. *stagnáló/lemeradó,*
2. *mérsékeltlen fejlődő,*
3. *fejlődő,*
4. *gyorsan fejlődő és*
5. *dinamikusan fejlődő településekről (1. számú ábra).*

Terjedelmi okokból nem itt közöljük a mutatók teljes körű elemzését. Megjegyzésre érdemes azonban, hogy bár a teljes minta átlaga meglehetősen jó (sokszor az országos átlagnál is jobb), ezen belül *hatalmas különbségek húzódnak meg*. Még azoknál a mutatóknál is, ahol a minta összességében kedvező számokat ér el, csak néhány tucat település haladta meg az országos át-

1. számú ábra
 A mintában szereplő települések a 2001 és 2011 közötti fejlődésük üteme alapján

lagot, és több száz teljesített alatta. Méretüknél és fejlettségüknél fogva a nagyvárosok és a fővárosi kerületek torzítják a képet, így a kutatásunk második szakaszában lakosságszám és/vagy funkciók alapján kategóriákba soroljuk és saját csoportjukon belül vizsgáljuk az egyes településeket.

Mindkét vizsgált évben egyértelmű a nyugat–keleti és az észak–déli fejlettségbeli lejtő, ebből jobbra csak a megyeszékhelyek képesek kiemelkedni. Általában a fejletlen települések voltak képesek nagy ütemű növekedést elérni, de a legmagasabb és legalacsonyabb pontszámú település közötti 2001-es tizenhatszoros különbség 2011-re huszonhatszorosra növekedett, az első és utolsó decilis között pedig 5,27-szorosról 6,69-szorosra növekedett, vagyis *a fejlettségbeli szakadék egyre tágul*.

Az 513-as mintában tizenhárom olyan település van, amely 2001-ben és 2011-ben is a gyengén fejlett kategóriában szerepelt és a két időpont között stagnáló/lemaradó fejlődési tendenciát mutatott. Ezek között hat Borsod-Abaúj-Zemplén, négy Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében, kettő Baranyában, egy-egy pedig Somogy és Heves megyében található, vagyis meglehetősen polarizált elrendezést mutatnak.

A keleti országrészben egymást érik az alsó két kategóriába sorolt, főként kis lélekszámú települések, amelyek nagy pontossággal fedik le a *külső és*

belső perifériák területét. Ezeken a területeken a településeket, településcsoportokat leginkább az alapján lehet kategorizálni, hogy képesek voltak-e az országos átlagnál magasabb fejlődési értéket elérni, vagyis felzárkózó tendenciát mutatnak-e. Azok a települések vannak a legrosszabb helyzetben, amelyek mindkét vizsgált évben átlag alatti fejlettségi szinten álltak, és képtelenek tartós fejlődési pályára állni, azaz társadalmi-gazdasági hátrányaik folyamatosan újratemelődnek (például Salgótarjáni, Ózdi kistérség; Heves megye közepe; Szabolcs-Szatmár-Bereg megye határ menti részei).

A további kutatási mélyfúrások elvégzéséhez szükség van a minta szűkítésére és egyes települések esettanulmány formájú részletes vizsgálatára, ehhez több tényező is támpontot nyújthat. Érdekes képet mutathatnak azok a települések, amelyek társadalmi-gazdasági értelemben halmozottan hátrányosak (fejletlen és lassan fejlődő, esetleg hanyatló települések), és/vagy elszigeteltek, a térségi hálózatokba pedig csak gyengén képesek bekapcsolódni (külső és belső perifériák települései). A konfliktusok viszont ott is hajlamosak nagyobb arányban felbukkanni, ahol nagy átalakulások zajlanak, így a dinamikusan fejlődő települések is fontos kutatási terepként szolgálhatnak a későbbiekben. E térségekben az intenzív növekedés, fokozva a társadalmi különbségeket, képes feszültségeket gerjeszteni.²²

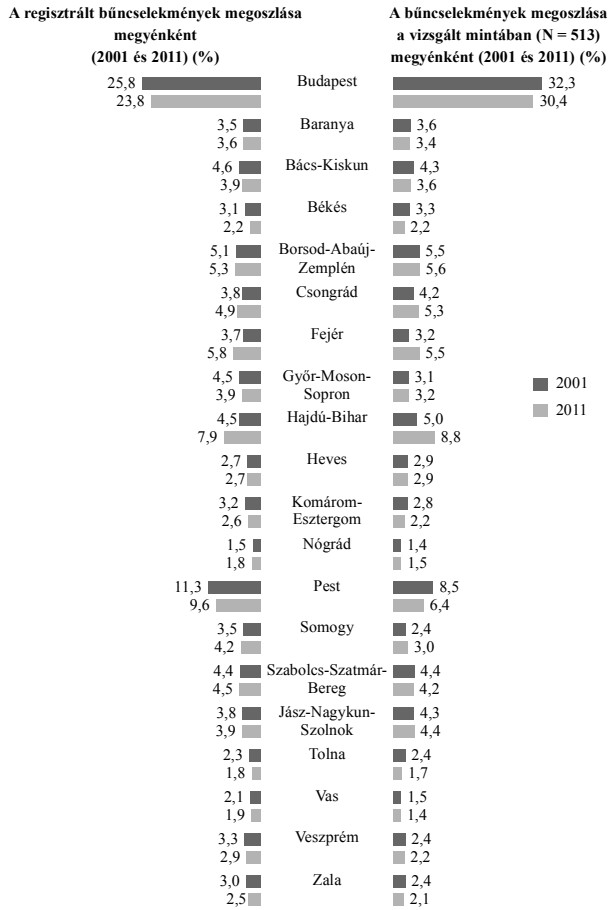
A választott minta kriminológiai jellemzői

Ahhoz, hogy minél pontosabban behatóroljuk azon települések körét, amelyek érdemes behatóbban is vizsgálni, áttekintettük a települések büntügyi mutatóit, és a *2001-es és a 2011-es évekre vonatkozóan leválogattuk az 513 településsel* kapcsolatos bűncselekményi és bűnelkövetői statisztika adatait. Magyarországon háromezer-kétszáz település van ugyan, de *az 513 elemű minta felöleli a regisztrált bűnözés háromnegyedét és az ismertté vált bűnelkövetők kétharmadát (2. számú ábra).*

Nem volt meglepő, hogy a *bűncselekmények döntő többségét* Magyarországon (is) a *nagyvárosokban* követik el. Az viszont figyelemre méltó, hogy 2001-ben a vizsgált mintában az ismertté vált bűncselekmények 56 százalékát olyan településeken követték el, ahol a roma népesség megoszlása még az egy százalékot sem éri el; 79 százalékát olyan településeken, ahol a roma népesség létszáma nem éri el a két százalékot, és *93 százalékát olyan településen követték el, ahol a roma népesség aránya öt százalék alatti.* 2011-ben valamennyire változott a helyzet, de az ismertté vált bűncselekményeknek

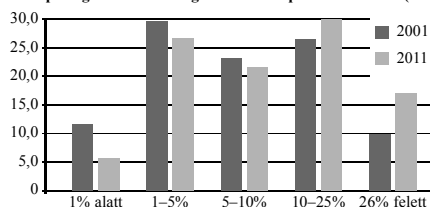

2. számú ábra

A minta felöleli az adott évben regisztrált bűncselekmények háromnegyedét, és az adott évben regisztrált elkövetők kétharmadát.

3. számú ábra
A roma népesség százalékos megoszlása a települési mintában (N = 513)

még mindig 87,6 százalékát követték el olyan településeken, ahol a romák aránya nem érte el az öt százalékot (3. számú ábra).

Magyarországon a nagyvárosokban alacsonyabb a romák aránya, inkább kisebb településeken élnek. A hazai laikus közvélemény és a politikai szereplők egy része persze azzal érvel, hogy mindez nem gátja az *ügynevezett utazóbűnözésnek*, azaz a roma elkövetők nem a lakóhelyükön, hanem más településeken követik el a bűncselekményeket. A hazai leszakadó kistérségekben élő kisebbségek esetében irracionális ez a feltételezés. Csak utalunk azokra a földrajzi profilalkotással kapcsolatos kutatásokra, amelyek megrajzolták a bűnelkövetők mozgásának rádiuszát, és amelyekből kiderült, hogy még a nagyvárosokon belül is csak néhány kilométeres az a körzet, amelyben a bűnelkövető mozog. A hazai kriminálstatisztikai adatok szerint az ismertté vált bűnelkövetők többsége (országos átlagban jellemzően 60-62 százaléka) általában állandó helyi lakos.

Marad tehát az a feltételezés, hogy a roma – csakúgy, mint a nem roma – bűnelkövető jellemzően a saját településén, az ismert környezetben követi el a bűncselekményt. A közbeszédben a roma bűnözéssel kapcsolatos narratívák is ezt az értelmezést támasztják alá: az emberek azért félnek, mert a roma bűnelkövetők a szomszédságukban, az idősek sérelmére követik el a bűncselekményeket. Vagyis állításuk szerint a helyi konfliktusokat a romák bűnözése generálja.

Ezért is kiemelkedően fontos annak vizsgálata, hogy a kriminálstatisztikai települési adatok és a censusok adataiból nyerhető információk vajon igazolják-e ezen állítások valóságtartalmát.

Bűncselekményi ráta kvartilisek szerint

A mintába tartozó 513 települést a bűncselekmények százezer lakosra számított gyakorisága alapján emelkedő sorrendbe állítottuk, majd a részletesebb vizsgálat érdekében négy egyenlő csoportra osztottuk. Az egyes csoportokba a következő jellemzőkkel leírható települések tartoznak (*1. számú táblázat*).

1. számú táblázat
A kategóriába tartozó települések száma
a százezer lakosra jutó
bűncselekményi gyakoriság szerinti negyedek alapján

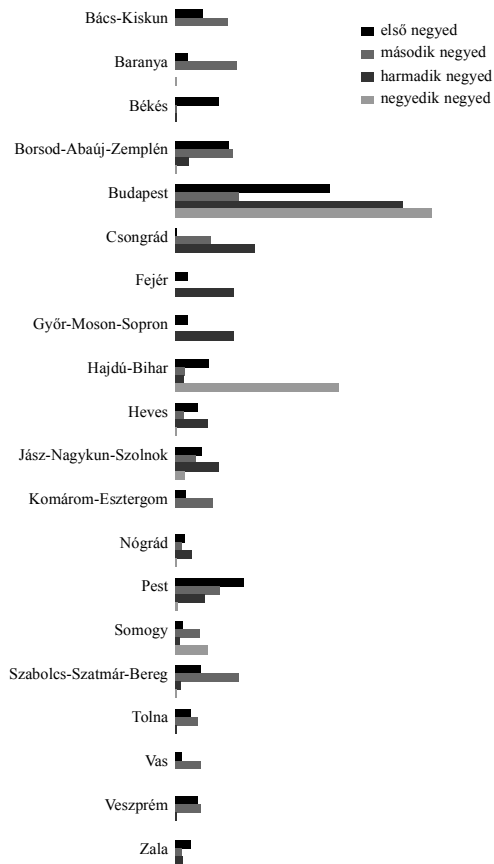
a negyed sorszáma	negyedhatárok	a kategóriába eső bűncselekmények száma	
		2001	2011
I.	4346 vagy kevesebb bűncselekmény/százezer lakos	86 455	85 609
II.	4346–5641 közötti bűncselekmény/százezer lakos	92 984	87 912
III.	5641–7320 közötti bűncselekmény/százezer lakos	82 341	87 995
IV.	7320 feletti bűncselekmény/százezer lakos	83 163	78 089

Mint a táblázatból látható, az első negyedbe tartozó településeket sújtja a legkevésbé a bűnözési teher, és a negyedik negyedben találhatók azok, amelyeken a regisztrált bűncselekmények gyakorisága meghaladja az átlagos terhelést.

Az adatokban 2001 és 2011 között némi elmozdulás volt tapasztalható. Az egyenlő részekre osztott csoportok egymáshoz való viszonya 2011-re úgy változott, hogy az első negyedbe (azaz a bűnözés szempontjából a legkevésbé fertőzött csoportba) eső bűncselekmények elemszáma kicsit csökkent. A második negyedbe esők erősebben csökkennek, viszont a harmadik (azaz azokon a településeken, amelyeken nagyobb a gyakoriság) és a negyedik negyedben (ahol a legnagyobb a gyakoriság) pedig csökkentek és kedvezőbbé váltak a kriminalitási mutatók (*4. számú ábra*).

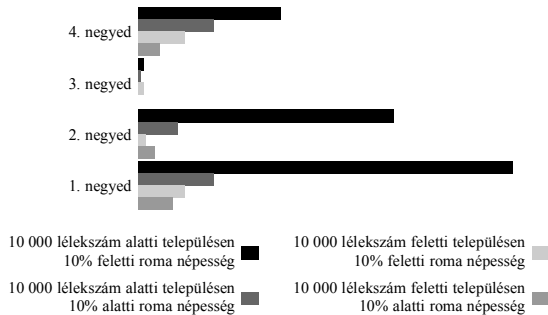
A megyei adatok jelentős eltérést mutatnak. Ennél az elemzésnél csak a tízszázalékos megoszlásokat meghaladó értékeket vettük figyelembe. A legkedvezőbb bűnözési helyzetű csoportba (százezer lakosra jutó 4346-nál kevesebb bűncselekmény) 338 település tartozik. Ebben a negyedben meghatározó szerepet játszik Budapest és Pest megye, bár a Borsod-Abaúj-Zemplén megyében ismertté vált bűncselekmények megoszlása is majdnem eléri a tíz százalékot.²³ A budapesti kerületek – összességében a százezret meghaladó bűncselekményszám miatt – minden negyedben meghatározó szerepet játszanak. Pest megyében viszont nincs olyan település, amely a második, har-

4. számú ábra
**A regisztrált bűncselekmények megoszlása a minta településein
 bűnözési gyakoriság és megyék szerint (%)**

madik, negyedik negyedben kiugró értékeket produkálna. Ez is azt jelzi, hogy egyes megyék csak meghatározott negyedben szerepelnek kiugró mértékben, lásd például Baranya megyét az első és a második negyedben, vagy Győr-Moson-Sopron megyét a harmadik negyedben. Figyelemre méltó Hajdú-Bihar vagy Fejér megye helyzete a legsúlyosabb kategóriában – miközben az első három kategóriában alig található olyan település, amely ebbe a két megyébe tartozna. A Borsod-Abaúj-Zemplén és Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei települések jellemzően a második negyedben szerepelnek (százezer lakosra 4300 és 5600 közötti bűncselekmény jut) (5. számú ábra).

5. számú ábra
A minta településeinek bűnözési fertőzöttség szerinti megoszlása, a lakónépesség és a roma népesség nagysága szerint (2011) (%)

Forrás: ENYÜBS; 2011. évi Népszámlálás 3. Országos adatok, KSH, 2013; Saját szerkesztés

Ha megvizsgáljuk az egyes negyedekbe tartozó települések számát, ugyancsak azt tapasztaljuk, hogy *ahogy haladunk a súlyosabb bűncselekményi gyakoriságot jelző listán felfelé, úgy csökken az adott negyedbe tartozó települések száma, és válnak meghatározóvá a nagyvárosok vagy a nagyobb városi települések*. Ez is kiemeli, hogy a bűnözés elsősorban városi jelenség. Az adatsor azonban megnyugtató abból a szempontból, hogy a *bűnözéssel legkevésbé érintett negyedbe tartozik a félszáz vizsgált település több mint kétharmada* (2. számú táblázat).

2. számú táblázat

A százezer lakosra jutó bűncselekményszám mutató alapján kialakított negyedbe tartozó települések száma és megyék szerinti megoszlása a vizsgált mintában (%)

	1. negyed	%	2. negyed	%	3. negyed	%	4. negyed	%
Bács-Kiskun	10	3,0	2	2,4	0	0,0	0	0,0
Baranya	13	3,8	2	2,4	0	0,0	3	9,7
Békés	16	4,7	1	1,2	1	2,2	0	0,0
Borsod-Abaúj-Zemplén	81	24,0	12	14,1	7	15,6	2	6,5
Budapest	8	2,4	2	2,4	5	11,1	6	19,4
Csongrád	4	1,2	4	4,7	1	2,2	0	0,0
Fejér	6	1,8	2	2,4	1	2,2	3	9,7
Győr-Moson-Sopron	1	0,3	0	0,0	1	2,2	0	0,0
Hajdú	21	6,2	5	5,9	3	6,7	2	6,5
Heves	25	7,4	10	11,8	3	6,7	2	6,5
Jász-Nagykun-Szolnok	15	4,4	7	8,2	7	15,6	3	9,7
Komárom-Esztergom	3	0,9	3	3,5	0	0,0	0	0,0
Nógrád	16	4,7	4	4,7	4	8,9	2	6,5
Pest	26	7,7	7	8,2	3	6,7	1	3,2
Somogy	14	4,1	3	3,5	2	4,4	6	19,4
Szabolcs-Szatmár-Bereg	52	15,4	12	14,1	2	4,4	1	3,2
Tolna	13	3,8	5	5,9	1	2,2	0	0,0
Vas	3	0,9	1	1,2	0	0,0	0	0,0
Veszprém	4	1,2	2	2,4	1	2,2	0	0,0
Zala	7	2,1	1	1,2	3	6,7	0	0,0
	338	100,0	85	100,0	45	100,0	31	100,0

A magyarországi bűnözés változásának a kutatás szempontjából releváns jellegzetességei

Magyarországon az új évezred első évtizedében a regisztrált bűncselekmények száma csökkent, a bűnözés jellemzően stagnált. Az előrejelzések differenciálnak az egyes bűncselekmény-kategóriák között, nyilvánvalóvá téve, hogy más-más tényezők befolyásolják az egyes bűncselekménycsoportok statisztikai dinamikáját. A bűnözési helyzet értékelésénél figyelni kell a latenciában maradó bűncselekmények nagyságrendjére és ennek a lakosság biztonságérzetére gyakorolt hatására is. Bár az elmúlt másfél évtizedben több kormány többször is megígérte, hogy rendszerbe állítja a lakosság biztonságérzetével kapcsolatos felmérések sorozatát, erre a mai napig nem került sor.

Az ismertté vált bűnelkövetők számának tendenciája hasonlóan alakult, mint az ismertté vált bűncselekményeké, viszont terjedelmének és dinamikájának változása jóval elmaradt attól. Ennek oka részben a felderítési arány rela-

tív romlása, részben a gyakoribbá vált halmazati és sorozat-bűnelkövetés. Az elmúlt tíz évben az ismertté vált felnőtt korú bűnelkövetők száma csökkent, és a fiatalok körében különösen szembetűnő a csökkenés. Ez alapvetően a kohorsz létszámának apadásából ered. Az elkövetők területi megoszlása szerint a gyermek- és fiatalok elkövetők száma az északkeleti megyékben és az ország középső részén a legmagasabb, különösen a fővárosban kiemelkedő. Ötven-hatvan százalékuk vagyon elleni bűncselekményt követ el, de részarányuk növekszik a rablás, a garázdaság és a testi sértés elkövetésénél.

A személy elleni bűncselekmények körében a legnagyobb változás, hogy az emberölések száma az 1970-es évek szintjére esett vissza. Ezt azonban a közvélemény nem érzékeli, mivel az egyes bűncselekményekről adott intenzív médiabeszámolókat épp az ellenkező hatást érik el. Az erőszakos bűncselekmények körében a közterületi erőszak növekedését jelzi a rablás és a garázdság bűncselekmény számának növekedése. Súlyos gond a futballerőszak megjelenése és a sporteseményeken megnyilvánuló rasszizmus.

Összességében azonban *a bűnözés területén nincsenek olyan riasztó jelek, amelyek a társadalom vagy az állam számára radikális változtatásokat követelő megpróbáltatásokat jelentenének.* De ha ez a helyzet, akkor mégis miért kiemelt probléma Magyarországon a bűnözés kérdésköre, miért kell bűnmegelőzési felelős az iskolákba, miért kell számolatlan kamera az utakra, és miért lett oly meggyőző a közvélemény számára a „cigánybűnözés” narratívája?

A válasz egy részét a bűnözés adatainak finomabb elemzésében találjuk. Elemzésünkkel csak azokra a változásokra koncentrálunk, amelyek összefügghetnek kutatásunk témakörével, illetve a jelenséget befolyásoló oksági mechanizmussal.

Az adatok azt jelzik, hogy bár a vagyon elleni bűncselekmény száma általánosságban csökken, ez alól legalább három kivétel van:

1. erőteljesen megnövekedett a tulajdon elleni szabálysértések száma;
2. enyhén nőtt a csalások; és
3. megduplázódott az okirattal kapcsolatos visszaélések száma.

A hazai bűnözés számadatainak változásában jól érzékelhető a szabálysértési értékhatárra elkövetett kis súlyú vagyon elleni cselekmények számának intenzív emelkedése (*3/a-b. számú táblázat, 6. számú ábra*).

Ez a változás valószínűleg nem független az elmúlt években a hazai kriminálpolitikában lezajlott változásoktól. 2008-tól a jogalkotó folyamatosan szigorította az enyhe súlyú jogsértések szankcióit és eljárási szabályait. Tény, hogy a bagatelbűnözés is jelentős terheket ró a sértettekre, kedvezőtlen hatás-

3/a számú táblázat
Az ismertté vált bűncselekmények száma (2003–2007) (részlet)

	2003	2004	2005	2006	2007
Összes regisztrált bűncselekmény	413 343	418 883	436 552	425 941	426 914
Vagyon elleni bűncselekmények száma	275 891	262 082	270 740	260 174	276 193
ebből:					
szabálysértési értékhatár alatti vagyon elleni bűncselekmények száma	45 961	37 406	31 031	30 229	54 806
betöréses lopás	47 269	44 679	42 588	39 620	40 846
járműlopás	18 525	17 319	16 178	15 172	15 017
járműből lopás	24 075	23 118	25 131	30 229	20 982
csalás	33 151	26 367	22 431	23 595	41 250
okirattal kapcsolatos bűncselekmények	55 141	55 301	62 277	59 826	58 815
Személy elleni bűncselekmények	19 572	20 778	20 089	18 497	18 717
ebből:					
emberölés + kísérlet	378	362	313	306	296
testi sértés	11 494	12 553	12 383	11 551	11 180
emberrablás	25	19	7	13	7
erőszakos közöszlés	535	566	642	479	468
rablás	3 606	3 525	3 338	3 041	3 536
Erőszakos és garázda bűncselekmények	31 476	33 366	32 760	29 728	29 645
ebből:					
garázdaság	10 993	10 757	10 911	9 680	9 414

Forrás: ENYÜBS

sal van a személyközi viszonyok alakulására és növeli a konfliktusok előfordulását szomszédági kapcsolatokban. Nem tagadható azonban az sem, hogy a kiskriminalitás által okozott károk messze elmaradnak a korrupciós, a gazdasági és a fehérgalléros bűncselekmények által okozott társadalmi károktól.

A romák lakóhelye és a bűncselekmények elkövetési helye

A kutatásban azokat a településeket vizsgáltuk meg közelebbről, amelyekben az ismertté vált bűncselekmények aránya meghaladta a megyében ismertté

3/b számú táblázat
Az ismertté vált bűncselekmények száma (2008–2012) (részlet)

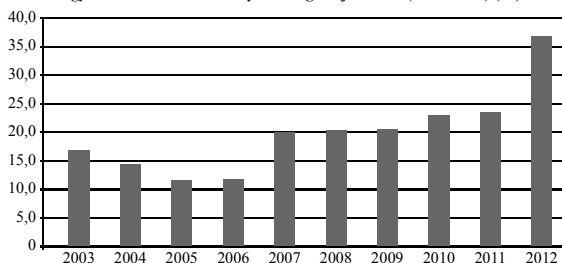
	2008	2009	2010	2011	2012
Összes regisztrált bűncselekmény	408 407	394 034	447 186	451 371	472 236
Vagyon elleni bűncselekmények száma	265 755	253 366	273 613	256 175	259 617
ebből:					
szabálysért értékhatár alatti vagyon elleni bűncselekmények száma	53 599	51 571	62 338	59 929	95 067
betöréses lopás	43 002	37 698	44 250	45 273	46 857
járműlopás	16 539	11 212	17 900	19 455	21 821
járműből lopás	16 438	14 460	14 528	13 702	12 924
csalás	30 194	29 555	32 137	27 906	36 911
okirattal kapcsolatos bűncselekmények	48 645	50 027	64 965	84 070	112 548
Személy elleni bűncselekmények	20 544	19 844	22 660	22 108	22 964
ebből:					
emberölés + kísérlet	292	275	276	275	221
testi sértés	12 792	12 430	14 334	13 987	13 683
emberrablás	11	14	18	12	9
erőszakos közöszlés	489	525	586	462	506
rablás	3 593	3 316	4 439	4 687	4 984
Erőszakos és garázda bűncselekmények	33 035	32 046	38 445	37 201	37 368
ebből:					
garázdaság	10 786	10 384	13 279	12 018	14 501

Forrás: ENYÜBS

vált bűncselekmények, illetve bűnelkövetők öt százalékát. E két adatsor minden megyében felrajzolt egy *települési bűnözésfertőzöttségi rangsort*. A kutatás adatait bűncselekmény-kategóriánként külön-külön ábráztuk, feltüntetve a települések roma népességének megoszlását is (7. számú ábra).

A térképeken jól látható, hogy a *hazai bűncselekmények túlnyomó többségét nem a roma népesség lakta területeken követik el*. Ahogy az a városi bűnözést vizsgáló kriminológiai kutatások hazai és nemzetközi eredményei alapján várható is, mindkét rangsor élén Budapest és a vidéki nagyvárosok szerepelnek. A bűnözés többségét adó hazai településeken a roma lakónépesség aránya elhanyagolható.

6. számú ábra
A szabálysértési értékhatár alatti vagyon elleni bűncselekmények megoszlása
a vagyon elleni bűncselekmények kategóriáján belül (2003–2012) (%)

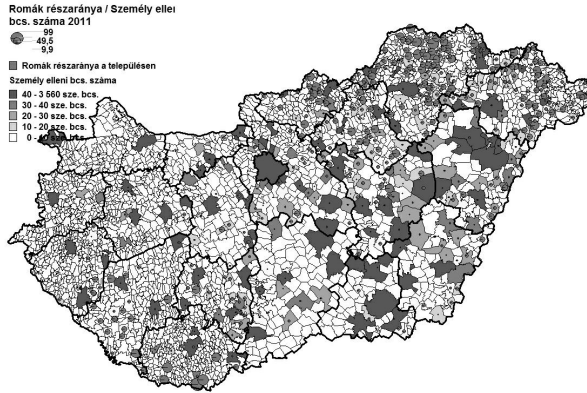
A vizsgált adatok további érdekes összefüggéseket is mutatnak, illetve más szempontból is alátámasztják előbbi állításunkat.

Vannak olyan városok, amelyekben a bűncselekményi ráta jóval alacsonyabb mint öt százalék, a *bűnelkövetők száma viszont messze meghaladja a megyei adatok öt százalékát*. Felvetődik a kérdés, hogy hol valósul meg az ezekben a kis- és közepes városokban lakó bűnelkövetők magasabb bűnelkövetői aktivitása. Ők utaznak el a kistelepülésekre bűncselekményt elkövetni? Nem valószínű, hiszen az ismertté vált bűncselekmények aránya ott még alacsonyabb! Vagy inkább a nagyvárosban (a megye központi városában) követik el a bűncselekményt? Igen, lehet. Kutatások hiányában ezt nem tudjuk megmondani.

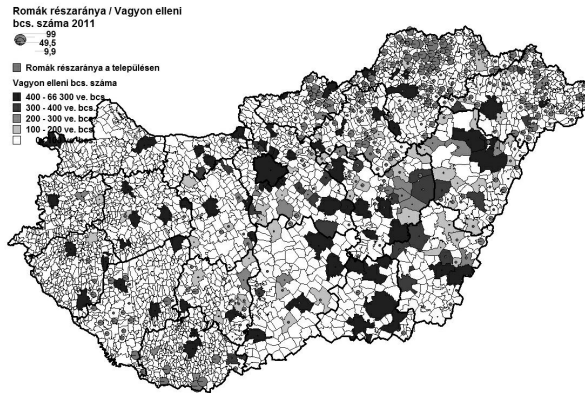
Az viszont az adatok alapján teljesen egyértelmű, hogy ezekben az említett kis- és közepes városokban a *roma népesség aránya igen alacsony*. Ilyen város például Borsod-Abaúj-Zemplén megyében Ózd, amelynek a megyei részesedése a bűncselekményekből 5,8 százalék, a bűnelkövetőknél viszont 9,4 százalék. Hasonló a helyzet Sajószentpéteren, ahol 1,6 százalékos bűncselekményi részesedés mellé 3,1 százalékos bűnelkövetői részesedés társul. Hajdú-Bihar megyében, ahol a megyeközpontra koncentrálódik a bűnözés 65 százaléka, ilyen település Hajdúböszörmény (bűncselekmény: 3,9; bűnelkövetők: 5,8 százalék). Pest megyében ilyen település Gyál és Monor. Ezekben a településeken jellemzően három százalék alatti a roma népesség lélekszáma, tehát alappal feltételezhető, hogy ezeken a településeken a nem roma népesség végez aktív bűnelkövetői tevékenységet.

7. számú ábra

A romák részaránya és a személy elleni bűncselekmények száma (2011)

A romák részaránya és a vagyon elleni bűncselekmények száma (2011)

Bűnözési gyakoriság és bűncselekmény-kategóriák

Ha a bűnözésgyakorisági csoportokat a bűncselekmény-kategóriák szerint is megvizsgáljuk, érdekes kép rajzolódik ki a fűlszáz települést illetően. Azt váránk, hogy az arányok szerint minél nagyobb a bűncselekményi gyakoriság egy településen, annál nagyobb arányú a vagyon elleni bűncselekmények megoszlása. Ez nagy valószínűséggel települési szinten így is működik. Ha viszont a negyedeket hasonlítjuk össze, érdekes összefüggést jelez, hogy a gyakorisági mutató emelkedésével párhuzamosan csökken a vagyon elleni bűncselekmények részaránya a negyeden belül, és nyer teret egyre hangsúlyosabban a közrend elleni bűncselekmények kategóriája (4. számú táblázat, 8. számú ábra).

A regisztrált bűnelkövetők százezer lakosra számított gyakorisága alapján is felállítottunk egy rangsort a mintába tartozó települések között, itt is kvartilisokra osztva az adatokat. Teljesen természetes, hogy a nagyvárosokban – ha-

4. számú táblázat

Az ismertté vált bűncselekmények száma és megoszlása a bűnözési gyakoriság szerint kialakított negyedekben és bűncselekmény-kategóriák szerint (2011)

	összes negyed együttesen		I. negyed [*]		II. negyed ^{**}		III. negyed ^{***}		IV. negyed ^{****}	
Személy elleni	18 246	5,4	5 793	6,8	5 101	5,8	4 018	4,6	2 605	3,3
Közlekedési	8 957	2,6	3 603	4,2	2 674	3,0	1 785	2,0	895	1,1
Házasság, család, nemi erkölcs elleni	4 071	1,2	1 532	1,8	1 201	1,4	902	1,0	436	0,6
Államigazgatás, közélet elleni	4594	1,4	1 280	1,5	1 426	1,6	1 118	1,3	770	1,0
Közrend elleni	83 801	24,8	17 557	20,7	23 409	26,7	24 631	28,1	18 204	23,3
Gazdasági bűncselekmények	27 633	8,2	3 046	3,6	5 332	6,1	5 283	6,0	13 972	17,9
Vagyon elleni	190 242	56,2	51 212	60,3	48 537	55,3	49 368	56,4	41 125	52,7
Honvédelmi	752	0,2	144	0,2	104	0,1	422	0,5	82	0,1
Összesen	338 296	100,0	84 896	100,0	87 784	100,0	87 527	100,0	78 089	100,0

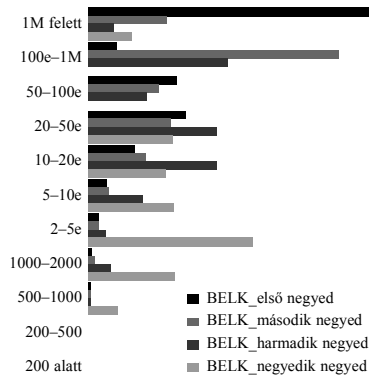
* 338 település (4346 alatti bűncselekmény/100 000 lakos)

** 87 település (4346–5641 bűncselekmény/100 000 lakos)

*** 45 település (5641–7320 bűncselekmény/100 000 lakos)

**** 31 település (7320 feletti bűncselekmény/100 000 lakos)

8. számú ábra
Az ismertté vált bűnelkövetők gyakorisági indexének negyedei
a településnagyság szerint (2011)

sonlóan a magasabb bűncselekményi gyakorisághoz – magasabb a bűnelkövetői gyakoriság is. A minta most említett jellegzetessége azonban arra utal, hogy érdemes utánamenni annak, hogy mi zajlik a tízezer lakosnál kisebb lélekszámú településeken. Ezért más szempontból is görcső alá vettük az adatokat.

A tízes szabály

Először a százezer lakosra jutó bűnelkövető mutató alapján felállított települési rangsort vizsgáltuk. Sem az első, sem a második, de még a harmadik negyedben nem találtunk olyan bűnelkövetőt, akinek a lakóhelye olyan településen lenne, ahol a romák aránya a települési lakosok között magasabb, mint ötven százalék. Kizárólag a negyedik negyedben leltük meg ezeket a településeket.

Úgy tűnik, hogy munkál egy tízes szabály az adatokban. A településeket a bűncselekményi gyakorisági ráta szerinti négy kategórián belül is tovább vizsgáltuk. Az elemzésnél minden negyedben további két szempontot érvényesítettünk:

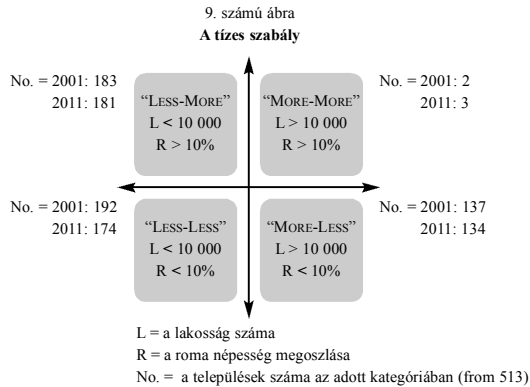
- a) a település lélekszámát; és
- b) a roma népesség arányát.

Ennek megfelelően egyik elemzési szempontunk a település népességszáma (tízezer lélekszámnál kisebb vagy nagyobb település), a másik pedig a roma népesség aránya a településen (tíz százalékánál kisebb vagy nagyobb megoszlás). Feltételezésünk szerint e négy szempont szerinti kategorizálással a települések olyan csoportját írhatjuk le, amelyeknek sajátos azonosságai vannak a kriminálstatisztikai adatok elemzéséhez. Mindamellett kivételesen fontos ismét hangsúlyozni, hogy a bűncselekmények kilencven százalékát 2001-ben és 2011-ben is olyan településeken követték el, amelyeken a roma népesség megoszlása nem éri el az öt százalékot!

Az adatok mélyebb elemzése segítheti azoknak a konfliktusoknak a megértését és kezelését, amelyek napjainkban a többség és a roma kisebbség között feszülnek, s amelyeknek egyik megjelenési formája – legalábbis a közbeszédben – a „cigánybűnözés”.

A mintába kerülő 513 településen *láthatóan más bűnözési tendenciát tapasztalunk* 2001-ben és 2011-ben. A bűnözési gyakoriság ugyanis eltérően alakul, ha a települési lélekszám kevesebb VAGY több mint tízezer lakos; illetve ha a roma népesség létszáma a településen tíz százalék alatt marad, VAGY ha azt meghaladja (9. számú ábra).

Mint említettük, az előbbi négyosztatú kategória-rendszert a települési lakosság szám és a roma népesség megoszlása alapján alkottuk. A következőkben röviden összefoglaljuk a négy kategória jellemzőit. A két előbbi szempont szerint külön-külön elnevezést is adtunk a kategóriáknak.²⁴

1. *More-Less*: Ezekon a településeken a lakosság létszáma magasabb, mint tízezer lakos, a romák részaránya viszont nem éri el a tíz százalékot. 2001-ben 137; 2011-ben 134 település tartozott ide. Megjegyzendő, hogy ebbe a kategóriába esik Budapest és a hazai nagyvárosok.
2. *Less-Less*: Ezekon a településeken a lakosságszám kisebb, mint tízezer, és a romák részaránya sem éri el a tíz százalékot. 2001-ben 192; 2011-ben 174 település tartozott ebbe a kategóriába.
3. *Less-More*: A lakosság száma kevesebb, mint tízezer, a romák részaránya több mint tíz százalék a településen. 2001-ben 183; 2011-ben 181 települést tartalmazott a kategória.
4. *More-More*: A lakosság száma több mint tízezer, és a romák részaránya is meghaladja a tíz százalékot. 2001-ben kettő; 2011-ben három település esett ebbe a kategóriába (10. számú ábra).

Ha az előbbi kategóriákba eső településeken a regisztrált bűnözést vizsgáljuk, azt tapasztaljuk, hogy

1. a *More-Less* kategóriába tartozó nagyvárosokban csökken a bűnözés, és – már csak a nagy számok törvénye alapján is – az ezeken a településeken zajló kedvező folyamatok determinálják az országos hazai bűnözéssel (különösen a vagyon elleni cselekményekkel) kapcsolatos általánosan csökkenő tendenciát. Ebben a kategóriában ugyanis a regisztrált bűncselekmények aránya és az ismertté vált bűnelkövetők megoszlása is csökkent. Ezekon a településeken válik ismertté a regisztrált bűnelkövetők döntő többsége (N = 53 666),

10. számú ábra
A tízes szabály

No. = a települések száma az adott kategóriában (from 513)

bár tény, hogy tíz év alatt csökkent a kategória részesedésének mértéke (2001: 80,7; 2011: 74,0 százalék).

A másik három kategóriában más tendenciák látszanak kibontakozni.

2. A *Less-Less* csoportban vannak a hazai kistelepülések. Kedvezőnek mondható, hogy az itt regisztrált bűnelkövetők megoszlásának mértéke csökkent, miközben az ismertté vált bűncselekmények nagyságrendje növekedett 2001 és 2011 között. A kategóriába tartozó települések száma 192-ről 174-re csökkent. A regisztrált bűnelkövetők közül 7704 elkövető lakóhelye található az e kategóriába eső településeken.

Úgy tűnik, hogy az igazán problémás településeket elsősorban a két másik kategóriában kell keresnünk.

3. A *Less-More* kategóriában az egyes települések lélekszáma nem éri el a tízezer főt, a romák megoszlása viszont meghaladja a tíz százalékot. Úgy tűnik, hogy ebben a kategóriában a 2001–2011-es dekádban eltérő fejlemények voltak, bár mindkét évben szinte azonos létszámú település tartozik ebbe a csoportba (2001: 183; 2011: 181).

A településeken 2001 és 2011 között – az enyhén emelkedő, de inkább stagnáló bűnözési ráta mellett – megduplázódott az ismertté vált bűnelkövetők száma. A kategóriába eső 181 településen 2011-ben 9174 bűnelkövető vált ismertté.

A kategória bűncselekménycsoportok szerinti vizsgálata azt jelzi, hogy bár vegyesen vannak olyan települések, amelyekben vagy növekedett, vagy csökkent a bűnözés, az össz-bűnözés terjedelme enyhén megemelkedett, és sajátos strukturális átrendeződés is lezajlott a kategóriába tartozó településeken. A bűncselekmény-kategóriákon belüli részletesebb vizsgálat – különösen a vagyon elleni cselekményeknél – azt mutatja, hogy ezeken a településeken az enyhe súlyú bűncselekmények elkövetése jellemző. A vagyon elleni deliktumok között a kisebb értékre elkövetett lopás vétsége [316. § (2) bek. I. fordulat], a szabálysértési értékre elkövetett lopás vétsége [316. § (2) bek. II.], a kisebb értékre bünszövetségben elkövetett betöréses lopás [316. § (4) bek. b) pont 1.], illetve a kisebb kárt okozó rongálás vétsége [324. § (2) bek. a) pont] dominál. Azaz a kisebb a cselekmények elkövetési értéke, de ehhez valamilyen minősítő körülmény társul (például lopás szabálysértési értékre, jogtalan behatolással, vagy dolog elleni erőszakkal).

A kategóriába tartozó településeken határozottan megnövekedett a közrend elleni bűncselekmények száma és aránya. Ezt követi a személy elleni bűncselekmények számának és arányának megemelkedése, illetve a csalárd, ifjúság elleni cselekmények enyhe növekedése. Érdekes, hogy a strukturális

átrendeződés miatt a vagyoni elleni bűncselekmények száma enyhén növekedett, e részaránya a többi cselekménykategóriához viszonyítva mégis határozott csökkenést jelez. A személy elleni bűncselekmények között a könnyű testi sértés és a zaklatás a legjellemzőbb bűncselekmény.

A települések kevéssé kiegyensúlyozott hangulatát talán a közrend és köznyugalom elleni bűncselekmények elkövetése mutatja, elsősorban a garázdaság és az önbíráskodás alakulása. A garázdaságnál mintha jellemző lenne a csoportos elkövetés, azaz nem csak a vétségi alakzatok fordulnak elő. A közbizalom elleni cselekmények közül a közokirat-hamisítás a legjellemzőbb elkövetési forma, illetve a droggal kapcsolatos cselekmények közül a legenyhébb fordulatok előfordulása. Egyes – viszonylag kis lakosságszámú – településeken a szerzői jogok megsértése válik ismertté, ami nagy valószínűséggel egyetlen vagy néhány elkövetőhöz köthető.

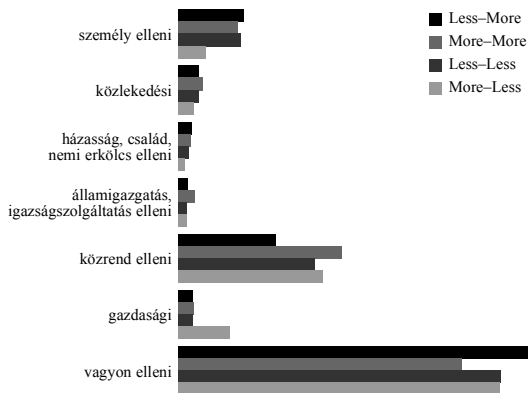
4. A *More-More* kategória jellemzője, hogy a lakosság lélekszáma meghaladja a tízezer főt, és a romák lélekszáma is magasabb tíz százaléknál. Ebbe a kategóriába mindössze három település tartozott 2011-ben. A regisztrált bűncselekmények megoszlása stagnált, a regisztrált bűnelkövetők részaránya azonban növekedett. A három településen ez abszolút számokban 1982 ismertté vált bűnelkövetőt jelent.

Településtípus, településnagyság és a bűnelkövetők száma

Az ismertté vált bűnelkövetők gyakorisági mutatóit településtípusok szerint vizsgálva jól látható, hogy az egymillió lakos feletti egyetlen település, azaz Budapest kerületei között is jelentős eltérések tapasztalhatók. A húsz–ötven ezer lélekszámú települési kategóriában találhatók meg nagyjából azonos arányban azok a települések, amelyekben a legkevesebb, illetve legtöbb bűnelkövetőt regisztráltak, tehát ez a kategória a leginkább vegyes típus. A tíz–húszezer lélekszámú településeknél mintha magasabb lenne a bűnelkövetői gyakoriság, és határozottan ez a tendencia látható a tízezer lakosnál kisebb lélekszámú településeknél.

Érdemes tehát megvizsgálni további két jellemzőt: a) ezek a személyek milyen bűncselekmények elkövetéséért kerültek kapcsolatba az igazságszolgáltatással; és b) a kérdéses települések jellemzően melyik megye vagy megyék területén találhatók (*11. számú ábra*).

11. számú ábra
A regisztrált bűncselekmények megoszlása a mintában
a települési lakosság száma és a roma népesség megoszlása alapján képzett
kategóriák szerint (%) (2011)

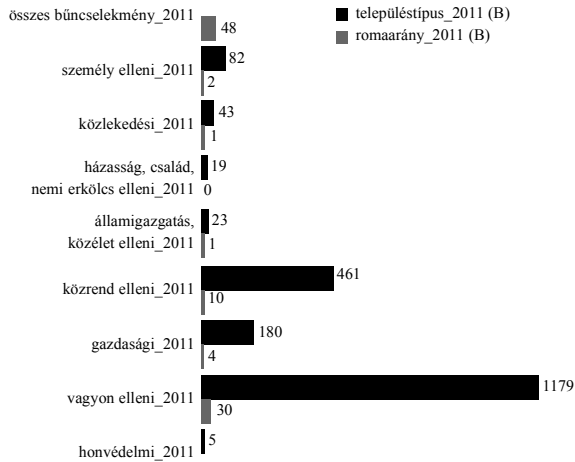

A településtípusokból – a lakosságszám alapján – egy hétkategóriás változót készítettünk: törpefalu – kisfalu – község – nagyközség – kisváros – nagyváros – metropolis.

Regresszióanalízissel megvizsgáltuk, hogy a különböző bűncselekménytípusok (összes bűncselekmény, vagyon elleni, közrend elleni stb.) gyakorisági mutatóiból mennyit magyaráz meg 1. a településméret, azaz hogy egyre többen laknak az adott településen; illetve 2. a roma lakosok településeken belüli aránya (12. számú ábra).

A modellhez tartozó magas R2 érték (azaz a függő változó heterogenitásának mutatója) a modell jellegzetességeiből fakadóan magas. Abból adódik, hogy már a magyarországi összes településszámhoz viszonyítva is egy szűkített mintán állítottuk fel a modellünket. A modellhez tartozó F-próba értéke 0,000, tehát megállapítható, hogy a regressziós modell az 513 település heterogenitásának szignifikáns részét testesíti meg. A változókhoz tartozó B értékek alapján azt találtuk, hogy 1. minél nagyobb települést vizsgálunk, annál valószínűbb, hogy magas lesz a bűncselekmények száma; 2. növekvő roma lakosságárány mellett csökken a bűncselekményszám. A változókhoz tartozó béták alapján megállapítható, hogy a bűncselekmények számának

12. számú ábra

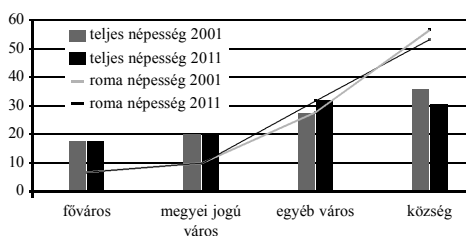
alakulását leginkább a település nagysága befolyásolja (99,4 százalék), a roma népesség megoszlásának hatása 1,3 százalék.

Két megjegyzéssel azonban mindenképpen ki kell egészítenünk a modell magyarázatát: jelentős leegyszerűsítéssel éltünk, amikor a komplex modellek kialakításához mindössze néhány változót vizsgáltunk. Ezért *egyrésztől* azt kell hangsúlyoznunk, hogy az előbbi számítást csak első közelítésként szabad értékelni; *másrésztől* pedig azt, hogy ezek nem állandó összefüggések, hanem csupán arra az adott modellre érvényesek, amelyben mindössze két változóval dolgozunk: a lakosság számmal és a roma népesség arányával a településen. További változók beemelésével (például iskolai végzettség, jövedelem, lakáshelyzet stb.) az értékek másként alakulhatnak. Az említett megszorítások ellenére a modelltől annyi mindenképpen érzékelhető, hogy bűncselekményi szinten jelentősen eltérő magyarázó erőt hordoz a lakosság szám, illetve a roma népesség arány növekedése.

A roma népesség területi mobilitása

Az adatok azt is jelzik, hogy a rendszerváltozás után a roma népesség jelentős része a nagy vagy a nagyobb városokból jellemzően a tízezer lakosnál kisebb népességű hazai településekre költözött (13. számú ábra).

13. számú ábra
A teljes népesség és a roma népesség megoszlása településtípusok szerint 2001-ben és 2011-ben (%)

Feltételezésünk szerint ennek a folyamatnak jelentősége van/lehet a települési konfliktusok kialakulásában. Ha egy település integrációs kapacitása csekély, miközben a településeken megváltoznak a korábban kialakult személyközi viszonyok, ez a helyzet konfliktusok kialakulását generálhatja.

Nem kétséges, hogy ilyen konfliktusok településszerkezeti problémából is eredhetnek. Városaink egy része – bár a jog szempontjából város, mégis – lélekszáma, gazdasági és egyéb vonzereje alapján nem képes betölteni a városi rangú települések által ellátandó feladatokat. A KSH Társadalmi Atlasz szerint 2011-ben 328 településnek volt városi rangja, tehát közigazgatási értelemben minden tizedik magyar település város. „A városodottság jelenlegi szintje elsősorban az utóbbi egy-két évtizedben bekövetkezett várossá nyilvánítások eredménye: az 1990-es évtizedben 73, az ezredforduló óta további 91 új városunk lett. Az újonnan városi rangra emelkedett települések közül a 10–20 ezer lakosúak döntő többsége – 28 városból 23 – Pest megyében található. [...] Az ország többi megyéjében elsősorban tízezer főnél kisebb lélekszámú városok alakultak, melyek közül minden ötödikben kevesebb, mint 3000-en élnek. A korábban hiányzó kisvárosi hálózat létrejöttével a várososhálózat népességnagyság szerinti struktúrája kiegyenlítettebbé vált. A városodás dinamikus változását kevésbé követte a városiasodás, az ott élők

*életkörülményeinek javulása, az infrastrukturális ellátottság fejlődése: az új kisvárosok egy része nem rendelkezik valódi városi funkciókkal, infrastruktúrájuk, intézményi ellátottságuk hiányos, lakókörnyezetük falusias jellegű.*¹²⁵

Városi cím annak a községi önkormányzatnak adható, amely térségi szerepet tölt be, és fejlettsége eléri az átlagos városi szintet. A jogalkotó azonban nem határozta meg a fejlettség részletesebb szempontjait, és nem adott meg részletes célszámokat, illetve fejlettségi küszöbértékeket a városi rangra pályázó település számára. „*A jelenleg hatályban lévő helyi önkormányzatokról szóló törvény érdemi feltételekhez nem köti a várossá nyilvánítást, és más jogi előírás sem szabályozza a városi cím odaítélését, a kezdeményezések elbírálását, az eljárás rendjét. Ezek nyomán az önkormányzati törvény elfogadása óta eltelt időben jelentős mértékben megszorodott a várossá nyilvánítási kérelmek száma, és esetenként sor került nem kellően urbanizált települések várossá nyilvánítására is.*¹²⁶

Hosszabban idéztünk a KSH kiadványból, ugyanis – mint már említettük – egyik hipotézisünk szerint a roma népesség számbelileg releváns megjelenése a tízezernél kisebb lélekszámú településeken felborította a település korábban kialakult személyközi viszonyait, és közreható faktor lehetett a települési konfliktusok kialakulásában.

A városi rangot elnyert települések fejlettségének, térségi szerepének esetleges elmaradása a kívánatostól az újonnan beköltöző népesség integrációs esélyeit is rontja. Elemzésünk egyik szempontja éppen ezért lett a település népességszáma, pontosabban a tízezer lélekszámnál kisebb, illetve nagyobb települések közötti megkülönböztetés. A települési népességnél a tízezres elválasztó határra a 2001-es, illetve a 2011-es census adatainak elemzése indított, ugyanis azt tapasztaltuk – és ezt a hazai szakirodalmi források is megerősítették –, hogy a hazai roma népesség területi mobilitása az elmúlt két évtizedben a nagyvárosokból a tízezer fő alatti kistelepülések irányába zajlott. A tízszázalékos választóvonalra pedig a nemzetközi migrációs és kisebbségi szakirodalomban találtunk hivatkozást, azaz a tíz százalékos alatti kisebbségi népességet gond nélkül abszorbeálja a többségi népesség egy adott településen.

A romák szociális helyzete, foglalkoztatása, iskolai vezettség, társadalmi kirekesztettség

A Magyarországon élő romák számának meghatározására – a mai szociológiai álláspontok szerint – pontos értékek nem, csupán becült intervallumok

adhatók. A különböző kutatásokban az elemszámbeli különbségek és ingadozások abból (is) erednek, hogy a vizsgálatok eltérő definíciót alkalmaznak arra vonatkozóan, hogy kiket sorolnak a roma etnikumhoz.

Az 1893-as első országos felmérés („országos cigányösszeírás”) azokat sorolta a romák közé, akiket a helyi közigazgatási szervek annak tartottak, és az összeírás napján az adott településen tartózkodtak. E szerint 275 ezer roma élt Magyarországon.²⁷ *Kemény István* 2000-ben a budapesti romák számával korrigálta a statisztikát, és arra a következtetésre jutott, hogy 1893-ban 280 ezer körüli volt a roma lakosok száma Magyarországon.²⁸ Az 1941-es összeírás 209 270-ben határozta meg a roma népesség létszámát. Ezek az adatok a későbbiekben mind számszakilag, mind módszertanilag megbízhatatlannak bizonyultak.

Az államszocializmus időszakában az első statisztikailag is megbízható felmérés 1971-ben készült, és az országos kétszázalékos reprezentatív mintán folytatott kutatást *Kemény István* vezette.²⁹ A kutatás a Magyarországon élő romák számát 320 és 370 ezer között határozta meg.

1990-től a magyarországi roma népesség számának megállapításához alapvetően három forrás áll rendelkezésre:

1. A KSH-népszámlálásnak nemzetiséggel összefüggő kérdéscsoportja 1990-ből, 2001-ből, illetve 2011-ből. A felvétel idején az öndefiníció alapján tekintettek valakit az adott etnikumhoz tartozónak. Az adatok szerint 1990-ben 164 406-an vallották magukat cigány nemzetiségűnek. A 2001-es népszámlálási adatok szerint 190 046 személy vallotta magát cigány nemzetiségűnek, 2011-ben pedig 315 583.
2. További információforrás a KSH 1993. évi reprezentatív felvétele, amelyben a kérdezőbiztosok minősítése alapján számított valaki romának, és mintavételi egységnek a háztartást tekintették. A felmérés 468 ezerben, illetve – 95 százalékos megbízhatósági szinten – négyszázhusz- és ötszázhuszezer közötti intervallumban határozza meg a romák számát.
3. Az MTA Szociológiai Kutatócsoportjának 1993–1994-ben végzett reprezentatív felmérése adatai, illetve a vizsgálat 2003-as évi megismétlésekor gyűjtött adatok is rendelkezésünkre állnak. Ebben a kutatásban azok számítottak romának, akiket a környezetük annak tekintett. A 2003-ban végzett, országos reprezentatív kutatást az előzőektől eltérően csak egyszázalékos reprezentatív mintán vették fel, és a 2001-es népszámlálási adatok etnikai hovatartozást kérdező blokkjai alapján készültek. A változás azért történt, mert 1993–94-től adatvédelmi okok miatt megszűnt az etnikumot is jelölő statisztikai nyilvántartás, így a korábbi iskolastatisztikák nem álltak forrás-

ként rendelkezésre. A kutatás – ötszázalékos hibahatár mellett – a Magyarországon élő romák számát 570 ezerben határozta meg, az ehhez tartozó konfidencia-intervallum ötszázhusz- és hatszázötvenezer közötti népesség-nagyságot ölelt fel.³⁰

A *demográfiai mutatók* szerint a roma népesség között magas a születési és a halálozási arányszám. A tizenöt év alattiak száma a teljes népességen belül 16,8, a romák között 37 százalék. A hatvanévesek vagy annál idősebbek aránya viszont a romák között ötször kisebb, mint a teljes népességen belül: a teljes népességen belül 20,2, míg a romák között mindössze 3,9 százalék.³¹ A romák *átlagos élettartama* tíz évvel alacsonyabb, mint az országos átlag.³² A magas halandósági arány, illetve az alacsonyabb várható élettartam a rossz egészségi mutatók következménye, és ez egyértelműen a szegénységfaktorokkal magyarázható.

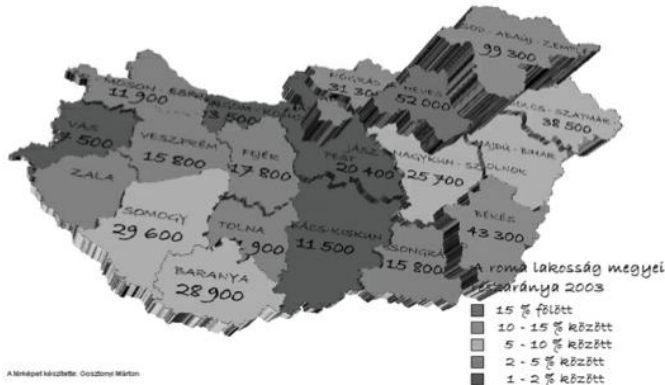
Az ország területén mindenütt laknak romák, de igen egyenlőtlen eloszlásban. Számuk és arányuk 1971 és 2003 között erősen megnövekedett az északi régióban (Borsod-Abaúj-Zemplén, Heves, Nógrád megye). A keleti (Szabolcs-Szatmár-Bereg, Hajdú-Bihar és Békés) és az alföldi megyékben (Bács-Kiskun, Csongrád és Jász-Nagykun-Szolnok) növekedett ugyan a roma lakosok száma, de a teljes roma népességen belüli arányuk csökkent. Ugyanez a tendencia figyelhető meg a budapesti iparvidéken (Budapest, Fejér, Pest, Komárom-Esztergom megye) és a Dél-Dunántúlon (Baranya, Somogy, Tolna, Veszprém, Zala). A romák száma és aránya a nyugat-dunántúli megyékben (Győr-Moson-Sopron, Vas) is megnövekedett.³³

A térképre vetített adatokból jól látható, hogy a cigány népesség megoszlása a rossz gazdasági mutatójú és fejletlen infrastruktúrájú, kedvezőtlen helyzetű, az átlagosnál rosszabb életfeltételeket nyújtó megyékben magas. Nógrád és Borsod-Abaúj-Zemplén megyében tíz-tizenöt százalék az össznépességhez viszonyított arányuk, míg Hevesben tizenöt százalék fölötti.³⁴ A dél-nyugati országrészben lévő, szintén kedvezőtlen és válságot jelző mutatókkal jellemezhető megyékben is magasabb arányban vannak jelen (Somogy, Tolna, Baranya) (*14. számú ábra*).

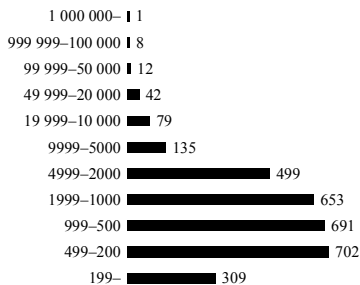
Kistérségi szinten főként Magyarország hátrányos helyzetű, rossz infrastruktúrájú és leszakadó kistérségeiben magas a roma népesség aránya, a határ menti, illetve a perifériákon található településeken élnek a legnagyobb számban.

A hazai településkategóriákba eső települések számából láthatjuk, hogy a hazai településszerkezet méret szerinti megoszlására a kevés nagyváros és a sok aprótelepülés jellemző (*15. számú ábra*).

14. számú ábra
A roma lakosság megyei részaránya (2003)

15. számú ábra
Az adott kategóriába eső települések száma a településen lakók száma szerint

Ha az ország legkisebb népességet tömörítő településeire fókuszálunk, akkor azt látjuk, hogy a kétezer fő alatti kistelepüléseken él a teljes népesség 16,8 és a romák 40 százaléka. Az ezer főt el nem érő településeknél a megoszlás 7,8, illetve a romák esetében 20 százalék. E települések jellemzően a dél-dunántúli, illetve az északkeleti régiók aprófalvas területei. Mivel ezeken a te-

rületeken a nem romák körében magas az elvándorlás, ezért a romák aránya növekvő tendenciát mutat.³⁵

Összességében elmondható tehát, hogy 1970-ben a roma népességet 320 ezerre becsülték, számuk a kilencvenes évek elején megközelítette a félmilliót, ma a magyar népesség hat-nyolc százalékát teszik ki. A roma népesség az ország elmaradott és válságrégióiban összpontosul, ezeken belül is legfőképpen a községekben. A fejlettebb régiókban lényegesen kevesebb roma él, de ők is főként e területek kisebb népességet tömörítő falvaiban.

Egy kisebbség helyzetéről fontos információt adnak a *gazdasági aktivitással* és az *iskolai végzettséggel* kapcsolatos társadalomstatistikai adatok is. A hazai egy főre jutó GDP-értékek szerint egy megye fejlettsége és népességének végzettsége között szoros összefüggés van. Arról sem szabad elfeledkeznünk, hogy a cigány népesség nagyobb hányada éppen a legfejletlenebb megyékben él. A mintában szereplő *513 település döntő többsége is – a KSH fejlettségi besorolás alapján – a lemaradó kistérségekben található (5. számú táblázat).*

5. számú táblázat

kistérségek fejlettsége	települések száma
1. Lemaradó	178
2. Stagnáló	91
3. Felzárkózó	94
4. Fejlődő	80
5. Dinamikusán fejlődő	70
Összesen	513

Az össznépességben a kistérségek fejlettségének növekedésével egyenletesen növekszik a *foglalkoztatottság*. Az is igaz, hogy növekszik a roma népesség foglalkoztatottsága is, de a foglalkoztatottsági átlaguk négyszer kisebb. A magyarországi roma népesség jövedelmi helyzete szorosan összefügg a munkaerőpiacról való kizáródásnak az elmúlt húsz évben hazánkban zajló folyamatával.

A bűnözés gyakorisági mutatói mindig társadalmi kontextusukban értelmezhetők. Szoros és pozitív korrelációban állhatnak a *gazdasági fejlettséggel* (GDP, működő vállalkozások száma, átlagkereset, személyijövedelemadó-bevételek stb.). A legtöbb bűncselekményt *nem a legszegényebb vidékeken követik el, hanem ott, ahol nagyobbak az elérhető tőkejavak*. A vállalkozások

sűrűsége ugyanis több esélyt ad nagyszámú vagyron elleni bűncselekmény, például csalás elkövetésére.

A rendszerváltozás posztindusztriális átalakulása gazdasági struktúráváltást jelentett, és soha nem látott mértékű foglalkoztatási recesszió társult hozzá. 1993-ra hárommillió-nyolcszázezerre csökkent a foglalkoztatottak száma, azaz több mint másfél millió ember veszítette el a munkahelyét. A gazdasági recesszió mélypontját az 1992–1993-as évek jelentették, 11,2 százalékos munkanélküliségi mutatóval. Ez az érték a rendszerváltozás utáni első évben mérthez képest 8,5 százalékkal volt magasabb.³⁶ A munkaerőpiac átalakulása 1992-ig szorosan kötődött a rendszerváltozáshoz kapcsolódó gazdasági átalakuláshoz: azaz a „kapun belüli” munkanélküliség vált láthatóvá a „kapun kívül”. A szocialista nehéziparban foglalkoztatottak, az alacsony iskolai végzettségűek és a szakképzetlenek tömegméretekben váltak munkanélkülivé. Ebben az időszakban a munkanélküliség viszonylag homogén csoportot érintett. Az 1990-es évek közepétől inhomogénné vált a munkanélküliek csoportja, mert belekerültek az előnyösebb helyzetben lévők is (fiatalok, képzettek), megjelentek továbbá a tartósan munkanélküliek, a regisztrálatlan munkanélküliek, illetve kezdett tömegessé válni a pályakezdekők munkanélkülisége. A korábban homogén csoport egymástól teljesen eltérő szegmensekre kezd tagolódni, problémáik és lehetőségeik egyre kevésbé egyformák, illetve a csoporton belülieket egyre eltérő álláskeresési stratégiák jellemzik.³⁷

A romák esetében még drasztikusabb volt a rendszerváltozáskori átmenet. Egyfelől őket már a rendszerváltozás előtti években is érintette a gazdasági recesszió, másfelől arányaiban sokkal nagyobb számban veszítették el a munkahelyeiket, illetve váltak tartósan munkanélkülivé, mint a nem romák. 1985-ben 125 ezer roma foglalkoztatott volt. Számuk 1989-ben 109 ezerre csökkent, a rendszerváltás után, 1993-ban 56 ezerre. Mindez azt jelenti, hogy pár év leforgása alatt a romák fele veszítette el az állását. Ám nem csak a foglalkoztatásban bekövetkező változások érintették súlyosabban a roma etnikumhoz tartozókat: országos szinten a munkahelyek harminc százaléka szűnt meg, a romák esetében ez az arány ötvenöt százalék.³⁸

A rendszerváltozás utáni években sem sikerült orvosolni a romákat érintő drasztikus foglalkozáscsökkenést. 2003-ban a roma foglalkoztatottak aránya a roma etnikumon belül 21,4 százalék volt. A romák között a munkaerőpiacról való kiszorulás stabilizálódott és állandósult.³⁹ A munkaerőpiacról kiszoruló munkaképes korú romák aránya 40, a nem romák aránya 10,7 százalék volt, noha az állásukat a rendszerváltozással elveszítő romák 76,1 százaléka-nak korábban tartós munkaviszonya volt. A romák mai foglalkoztatottsága-

nak alacsony szintje négy okkal magyarázható: 1. az alacsony iskolázottsággal; 2. a szegregált lakókörnyezettel; 3. bizonyos szakmák elértéktelenedésével; és 4. a romákat sújtó diszkriminációval.

A kutatások alapján egyértelmű, hogy a romák foglalkoztatását nagymértékben befolyásolja a lakókörnyezet, azaz a település szegregációs indexe. Minél inkább a gettósodik a lakókörnyezet, annál inkább csökken a foglalkoztatottak aránya, és annál nagyobb mértékű a munkanélküliség. *Babusik* kutatási eredményei szerint a nem szegregált lakókörülmenyek között élő romák 31 százaléka foglalkoztatott, a szegregált körülmények között élőknek csak 24,2, és a gettószerű körülmények között élők 13,9 százaléka. A munkanélküliség pedig fordított arányban 30,8-ról, 44,2 százalékra nő a nem szegregált településviszonyoktól haladva a gettósodó településviszonyokig.⁴⁰

A gazdasági struktúraváltás következtében számos, korábban jól prosperáló, és a romák számára is nyitva álló szakmák (*bányász, kohász stb.*) *elértéktelenedtek* a munkaerőpiacon. Ezeket a hatásokat erősíti a romákat sújtó erős *diszkrimináció*, amely *Babusik* szerint olyannyira erős, hogy a „*munkáltatók több mint nyolcvan százalékára nemcsak az jellemző, hogy alig alkalmaz romákat, de az is, hogy nem is szeretne alkalmazni, még abban az esetben sem, ha azok végzettsége megfelelő*”.⁴¹ *Kertesi* kutatásai hasonló eredményeket mutatnak.⁴² A romák és a nem romák rendkívül eltérő keresetbeli különbségeinek vizsgálata során azt találta, hogy az iskolai végzettség, a lakóhely, a demográfiai tényezők, mint független változók csak a változó 64,4 százalékát magyarázzák, a fennmaradó hányad az etnikai diszkriminációból fakad. Hasonló következtetésre jutott *Ladányi* is, amikor kimutatta, hogy a romákat körülbelül nyolcszoros mértékben sújtja a munkaerő-piaci diszkrimináció, mint a nem romákat. Míg a munkaerő-piaci kirekesztés a magyarországi lakosság 3,8 százalékát sújtja, addig ez az érték a romák esetében 31,3 százalék.⁴³

A *Tóth–Vékás-féle* kutatás adatai alapján egyértelmű, hogy a cigányság foglalkoztatottsági aránya minden megyében sokkal alacsonyabb, mint az össznépeesség átlaga, de a fejlettebb megyékben kisebb a lemaradás.⁴⁴ Az megyei szinten erős a korreláció (0,71) a *népeesség gazdasági aktivitása és a terület gazdasági fejlettsége között*. Ha az össznépeesség és a magukat cigánynak vallók gazdasági aktivitását *megyék szerint* vizsgáljuk, azt tapasztaljuk, hogy a megyék fejlettségével nő mind az össznépeesség, mind a cigányság foglalkoztatottsági aránya. Az alacsony foglalkoztatottsági szint következménye az az elkesztően alacsony jövedelmi helyzet, amely a roma népeességet jellemzi. A jövedelemre vonatkozó adatok módszertani szempontból mindig megbízhatat-

lanok, így érdemes becslésekként kezelni őket, ám jól érzékeltetik azt a kilátástalan nyomort, amelyet a számadatok takarnak.⁴⁵ 2003-ban az egy főre jutó jövedelem hatvanezer forint volt. A roma háztartások 56 százalékában az egy főre jutó havi jövedelem nem érte el még az alsó decilist sem. A jövedelmekből befolyó bevételek alapján a roma háztartások 82 százaléka nem éri el a KSH által kiszámított létminimumot, és az ezekben a háztartásokban élők az alapvető szükségleteiket csak részben tudják kielégíteni.⁴⁶ A roma családok kétharmadára igaz az is, hogy a háztartásban kettő vagy több olyan személy él, akinek se munkahelye se nyugdíja nincsen.⁴⁷ Am azoknál a családoknál, amelyek elegendő havi jövedelemből élnek, ez a bevétel biztonsági akkumulációra (megtakarításra, befektetésre) semmiképpen nem elegendő.

A cigányság gazdasági aktivitásának mutatói tehát alapvetően különböznek az össznépeességétől. Körükben harmadannyi a foglalkoztatott, és háromszor több a munkanélküli. Kevesebb az inaktív kereső – elsősorban a nyugdíjas – az alacsony életkor miatt, és azért mert a foglalkoztatottság aránya már korábban is alacsonyabb volt a körükben. Több viszont az eltartott, elsősorban a gyermekkorúak magasabb aránya miatt.

A roma népesség helyzetét meghatározza az *iskolai végzettség* kontextusa is. A kutatásban három adatsort volt módunkban összehasonlítani: a kutatási minta 513 településének adatait a népesség iskolai végzettségéről, a településeken ismertté vált 20–54 éves bűnelkövetők nyolc általános iskolai végzettségéről, valamint az országos kriminálstatisztikai adatokat az ismertté vált bűnelkövetők iskolai végzettségéről (6. számú táblázat).

6. számú táblázat
A 20–54 éves személyek megoszlása
a nyolcosztályos vagy annál alacsonyabb iskolai végzettség szerint

Lakónépesség (N = 5 143 935)	Cenzus_minta_2001 "513telep" (N = 101 081)	Regisztrált bűnelkövetők, 2001 (N = 95 324)	Sample513_2001 (N = 63 479)	Regisztrált bűnelkövetők, 2011 (N = 72 312)	Sample513_2011 (N = 46 241)
26,6	85,9	44,7	45,8	48,7	50,1

A táblázatból jól látható a *roma népesség iskolai végzettségének* drasztikus eltérése nemcsak az össznépeességétől, de még a hagyományosan rosszabb mutatójú ismertté vált bűnelkövetőkétől is. Figyelemre érdemes, hogy tíz év távlatában is kedvezőtlenebbé váltak a mutatók, és az *iskolai végzettség* a 20–54 éves korosztály bűnelkövetőinek a körében is romlott. Romlott országosan, és romlott az 513 településen ismertté vált bűnelkövetők mintájában is.

Az országban a tanköteles korú fiatalok nyolcvanöt százalékának iskolai végzettsége megfelel az életkorának. A romák között azonban tízszer nagyobb azoknak az aránya, akik az általános iskola első évfolyamát sem végezték el, és egyharmaduk nem fejezte be az általános iskolát. A cigányság körében ez az arány nem éri el az ötven százalékot, azaz a cigány fiatalok több mint fele alacsonyabb osztályba jár, mint ami az életkora alapján várható lenne. *„A 19 éves kor feletti magyarországi roma népesség közel harminc százaléka nem végezte el az általános iskolát. Több mint egyharmaduknak csak általános iskolai végzettsége van. Alig egyötödük végezte el a szakmunkásképzőt, és csupán minden kilencedik romának van érettségije. A diplomások aránya 1,3 százalék, miközben országosan a diplomások aránya 20 százalék.”*⁴⁸

Az elmúlt években emelkedett a magyar lakosság iskolai végzettsége, ezen belül növekedett az általános iskolai végzettségük aránya. Ezzel párhuzamosan azonban *a munkaerőpiac rohamosan leértékelt e végzettség használatosságát.* A folyamatot a zéró korreláció elméletével érzékeltethetjük a legjobban.⁴⁹ Az elmélet szerint, ha valamilyen végzettségi szintet (jelen esetben az általános iskolát) egyre többen érnek el, akkor az az iskolai szint szintén már semmilyen hatással nincs azokra a társadalmi különbségekre, amelyek a későbbiekben jelentkeznek a népességben. Ezzel párhuzamosan azonban növekszenek a terhek és követelmények azoknak, akik ezt a szintet sem teljesítik. Ebből következően a lemorzsolódás miatti esélyegyenlőtlenség akkor súlyosbodik, ha mindenki elvégzi az adott iskolai szintet. A folyamat további következménye, hogy minél többen szerzik meg az adott végzettséget, annál alacsonyabb a szinthez köthető várható haszon, jelen esetben a munkaerő-piaci elhelyezkedés. Az elméletet az emberi tőke, kapcsolati tőke elméletével is kiegészíthetjük.⁵⁰ A munkaerőpiacon ugyanis egyre nagyobb jelentőséget kap a munkavállalók emberi tőkéje, e tőkefajta megszerzésének és felhalmozásának egyik fontos helyszíne az iskola. Ezek az emberi kapcsolatok döntő fontosságúak a későbbi munkahelyhez jutásban. A kapcsolati tőke azonban egyfelől hosszú távú befektetés, másfelől igen tőkeigényes jószág (tanszerek, kollégium stb.). Az oktatásba való befektetés tehát csak hosszú távon és magas végzettség elérhetősége mellett kecsegtet jó munkaerő-piaci pozícióval.

A Kemény-féle vizsgálatban a romák mindössze két százalékának volt érettségije, egy százalék alatt volt a felsőfokú végzettségű romák aránya, miközben a nem roma népesség 24 százaléka érettségizett, és 10 százalékuknak van felsőfokú végzettsége.⁵¹

Az alacsonyabb várható haszon lehetőségéből az következik, hogy a roma családok nem engedhetik meg maguknak az iskolával járó magas költségek megfizetését, és a helyzetüket tovább rontja a települési szegregáció. Az erős centralizáció, illetve a szabad iskolaválasztás következtében Magyarországon növekszik az olyan szegregált iskolák aránya, amelyek sem a képzés színvonalában, sem a lehetőségeik és felszereltségük terén nem teszik lehetővé a továbbtanulást és a versenyképes tudás megszerzését az intézménybe járó tanulók számára. Szegregált iskolába jár a roma diákok 30,6 százaléka, ez a megoszlás a nem roma diákok esetében mindössze 11,4 százalék.⁵²

1971-ben a romák kétharmada élt elkülönült telepeken. Budapesten a szegregált telepek aránya 30, a vidéki városokban 52, a községekben pedig 68 százalék volt.⁵³ Magyarországon 1965 és 1985 között „telep-felszámolási akció”-t hirdettek, ennek során elrendelték „a szocialista követelményeknek meg nem felelő telepek felszámolását”⁵⁴. Az akció döntően két módon kívánta felszámolni a telepeket: 1. hatósági átköltöztetés; és 2. saját erőre támaszkodó építkezés útján, *kedvezményeskölcsön-alapú lakáshitel nyújtásával*. A kölcsönt az állam huszonöt éves lejáratra, kamatmentesen folyósította, de feltétele volt a legalább egyéves munkaviszony igazolása.⁵⁵ A megüresedett parasztházak megvásárlása olyan településeken válhatott gyakorlattá, amelyeken a megélhetési viszonyok jelentősen romlottak, és erős elköltözési folyamat zajlott. „A romák tehát oda tudtak beköltözni, ahonnan a nem romák kiköltöztek, vagyis a település hanyatló, romló részeibe. Ennek hatására erősödött az elköltözés, és az elköltözés hatására, erősödött a leromlás.”⁵⁶ A kölcsön olyan tőkét kínált, amelynek segítségével a vidéki települések esetében megteremtették a fizetőképes keresletet az addig ott élő, de elköltözni szándékozó családok házáinak megvételére. Olyan településeken található házakra teremtett fizetőképes keresletet, amelyek eladása korábban elképzelhetetlen volt.⁵⁷

Kemény István és munkatársai 2003-ban a lakóhelyi szegregáció igen erős növekedését tapasztalták. A megkérdezett romák 25 százaléka közvetlen közelében kizárólag romák, 31 százaléka közvetlen közelében túlnyomórészt romák laktak. Vegyes, roma–nem roma népesség jellemezte a megkérdezettek szomszédságának 22 százalékát. Többségben nem romák laktak a megkérdezett családok 17 százaléka környezetében (nota bene, ez az arány 29 százalék volt 1993-ban), s csupán a minta öt százalékára volt jellemző, hogy egyáltalán nem laktak romák a megkérdezett környezetében (1993: 9 százalék). A lakóhely vizsgálata kimutatta, hogy a roma családok 72 százaléka szegregált lakókörülmények között élt.⁵⁸ *Ladányi* szerint minden tizedik roma

háztartás hagyományos cigánytelepen él, minden ötödik olyan körülmények között, ahol többnyire roma szegények élnek, és minden negyedik pedig olyan körülmények között, ahol többnyire nem roma szegények élnek.⁵⁹

A szegregált lakókörülményeken belül a romák jelentős hányada telepi, vagy gettószerű körülmények között él. Számukat Babusik 167 ezerre becsüli.⁶⁰ Magyarországon a gettószerű életkörülmények leginkább az aprófalvakra jellemzők. Ezek főként az ország északkeleti, délnyugati perifériaterületein találhatóak, és nem csupán gettósodó falvakról, hanem összefüggő gettósodó térségekről beszélhetünk.

A gettósodó aprófalvakban „*több generáción átívelő szegénység, alacsony iskolázottság, többgenerációs munkanélküliség, tartós kirekesztettség*” sújtja az ott élőket. „*Mára már nem csak a településen belül élnek elszigetelten (a lakosok), hanem maga a település vált elszigeteltté, a gettóból való elmozdulás, mind fizikailag, mind szimbolikusan egyre nehezebbé, lehetetlenné válik.*”⁶¹ A gettósodás fennmaradásának, a rendszer önfenntartó mozgásának okait Havas a következőkben összegezi: 1. rossz infrastruktúra, amely növekvő kiköltözést generál; 2. az erősödő centralizációs folyamatok, amelyek főként intézményi szinten okoznak nehézséget a kistelepüléseken élőknek; illetve 3. a szegregált oktatás, amelynek következtében a lakosok nem tesznek szert versenyképes tudásra.⁶²

A romákat nem csupán az említett körülmények némelyike sújtja, hanem ezek összessége. Az iskolai szegregáció, a munkaerő-piaci diszkrimináció, a lakóhelyi szegregáció, az etnikai megkülönböztetés mind olyan tényezők, amelyek egymásba fonódva súlyosbítják a magyarországi romák életkörülményeit. Ennek következtében a romák esetében nem pusztán kirekesztettségéről beszélhetünk, hanem többszörös és több dimenzióban meglévő kirekesztett állapotról.

A magyarországi lakosok 6,2 százaléka él többszörös kirekesztett viszonyok között. Romák esetében ez az érték 37,2 százalék.⁶³ A 6,2 százalék kísértetiesen egybeesik Ferge Zsuzsa kutatásának eredményeivel, amikor is a magyarországi mélyszegénységben élők arányát épp ezen érték körülíként határozta meg.⁶⁴ Mindent összevetve „*Magyarországon 600-800 ezer fő közé tehető a tartósan leszakadt, mélyszegénységben élő, kirekesztődött népesség száma, akiknek egynegyede-egyharmada roma*”⁶⁵. Tehát míg Magyarországon a roma népesség aránya a népesség egészén belül öt és hét százalék között mozog, addig a kirekesztettséggel sújtott népéségen belüli arányuk egynegyedet, egyharmadot tesz ki.

Összegzés

Az elmúlt évtizedekben az antropológiai, a szociológiai és a szociálpszichológiai kutatások jelentős mértékben hozzájárultak a hazai roma népesség helyzetének megismeréséhez. Ezeket az eredményeket azonban a kriminológia mind ez ideig figyelmen kívül hagyta. Jelen kutatásunk eddigi eredményei is azt jelzik, hogy csupán az első lépéseket tettük meg a probléma kriminológiai feltárására. Kutatásunk következő szakaszában a vizsgálódás körébe szeretnénk vonni a szabálysértésnek minősülő jogellenes cselekményeket, és – a helyi kontroll minőségét és intenzitását meghatározó – a rendészeti erők létszámának elemzését, valamint a rendőrsűrűség és a települések bűnözési gyakorisági mutatóinak összevetését.

A roma–nem roma kapcsolatrendszer jellemző bűnözési narratívák tekintetében *Magyarországon is szükség van egy alternatív beszédmód kialakítására*. Tudnunk kell, hol vannak azok a szimbolikus kereszteződések, illetve a szimbolikus határok a társadalomban, amelyek körül a romaellenes érzelmek, illetve az interetnikus konfliktusok kikristályosodnak. Tudnunk kellene, hogy ezek a konfliktusok vajon lakóhelyi kérdések, munkával kapcsolatos problémák, az oktatás gondjai, az erőszakkal, a jogellenes magatartásokkal, vagy a bűnözéssel magyarázható helyzetek. Amíg ezeknek a mintázatoknak a kialakulását, működését, lokális narratíváját kriminológiai, szociológiai, szociálpszichológiai és geográfiai módszerekkel meg nem vizsgáljuk annak érdekében, hogy megtaláljuk a közösségi problémamegoldás eszközeit, nem tudunk ellenállni annak sem, hogy a roma–nem roma együttélés kérdéseit a szélsőjobboldali megközelítés tematizálja.

Mindezt összefoglalva úgy gondoljuk, hogy jó lenne végre szembenézni azzal, hogy *a hazai bűnözést a települési fejlettség, a zsúfoltság, az anonimitás, a számosabb bűnelkövetési alkalom generálja, és nem egy kisebbségi népcsoport feltételezett bűnelkövetési hajlama*. Ha tehát ahelyett, hogy az ismeretek erősítésének és a párbeszéd megkezdése irányába haladnánk és ahelyett, hogy kidolgoznánk a romák társadalmi integráltságának lehetséges indikátorait és mindannyiunk érdekében egy monitoringprojektet menedzselnénk, a bűnözés kérdése menthetetlenül átpolitizálódik. Pedig jó, ha tudjuk: az etnoszociális és interetnikai feszültségek csillapítására a világon sehol sem elegendő a büntetőpolitika eszköztára.

IRODALOM

- Babusik Ferenc:** Borsod-Abaúj-Zemplén megye roma népessége – szociális és gazdasági tényezők, egészségügyi állapot. Delphoi Consulting, Budapest, 2002
- Babusik Ferenc:** Magyarországi cigányság – strukturális csapda és kirekesztés. *Esély*, 2007/1.
- Bajmócy Péter – Balogh András:** Aprófalvas településállományunk differenciálódási folyamatai. *Földrajzi Értésítő*, 2002/3–4.
- Baranyi Béla:** Gondolatok a perifériaképződés történeti előzményeiről és következményeiről. *Tér és Társadalom*, 2004/2.
- Connelly, Andrew – Bienvenu, Helene:** Who Do Modern-Day European Nazis Hate the Most? A recent trial highlights horrible abuse of the Roma minority group. *The Atlantic*, Aug 22, 2013.
- Csanádi Gábor – Csizmady Adrienne:** Szuburbanizáció és társadalom. *Tér és Társadalom*, 2002/3.
- Csatári Bálint:** Területi egyenlőtlenségek néhány régi-új tényezője a mai Magyarországon. In: **Barta Györgyi – Beluszky Pál – Földi Zsuzsa – Kovács Katalin (szerk.):** A területi kutatások csomópontjai. MTA Regionális Kutatások Központja, Pécs, 2010, 490–513. o.
- Dobosi Emília:** A komplex regionális fejlettség matematikai-statisztikai elemzése. *Területi Statisztika*, 2003/1.
- Dobos József:** A városodásról és a városiasodásról. *Jogelméleti Szemle*, 2002/4.
- Dupcsik Csaba:** A magyarországi cigányság története. Osiris Kiadó, Budapest, 2009
- Enyedí György:** A sikeres város. *Tér és Társadalom*, 1997/4.
- Faluvégi Albert:** Térségi vizsgálatok a területfejlesztés decentralizált rendszerében. KSH, Budapest, 1997
- Faluvégi Albert:** A leghátrányosabb helyzetű kistérségek. In: **Kovács Tibor (szerk.):** A leghátrányosabb helyzetű kistérségek. KSH, Budapest, 2003
- Faluvégi Albert:** Tájékoztató a kiemelten támogatott településekről. KSH, Budapest, 2003
- Faluvégi Albert:** Térbeli kirekesztődés, a térségek leszakadása. In: **Monostori Judit (szerk.):** A szegénység és a társadalmi kirekesztődés folyamata. KSH, Budapest, 2004, 197–221. o.
- Faluvégi Albert:** Tájékoztató a kiemelten támogatott kistérségekről. KSH, Budapest, 2008
- Fehér Lenke – Parti Katalin:** A női elítéltek helyzete a magyar büntetés-végrehajtási intézetekben. *Börtönügyi Szemle*, 2003/3.
- Ferge Zsuzsa – Darvas Ágnes – Tausz Katalin:** Társadalmi védelem, kirekesztés és szegénység Magyarországon. Nemzetközi Munkaügyi Hivatal, Közép- és kelet-európai Iroda, Budapest, 2002
- Ferge, Zsuzsa:** Societies in transition. International report on the Social Consequences of the Transition, a survey carried out as part of the SOCO project initiated and coordinated by the Institute for Human Studies, Vienna. Cross-national report on five countries, prepared by Zsuzsa Ferge, Endre Sik, Péter Róbert, Fruzsina Albert. IWM, Vienna, 1995.
- Fleck Gábor – Orsós János – Virág Tünde:** Megélhetési stratégiák a partosi beás közösségben. *Régió*, 1999/1.

- Furray R. Katalin – Kozma Tamás:** Társadalmi tér és oktatási rendszer. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1992
- Gönczöl Katalin:** Bűnös szegények. KJK, Budapest, 1991
- Gönczöl Katalin:** A bűnözés társadalmi összefüggései. *Társadalmi Szemle*, 1993/3.
- Green, Thomas F.:** Predicting the behavior of the educational system. Syracuse University Press, New York, 1980
- Hablícsék László:** A roma népesség demográfiai jellemzői, kísérleti előreszámítás 2050-ig. KSH Népeségstudományi Intézet, Budapest, 1999
- Havas Gábor:** A kistelepülések és a romák. In: **Bíró András:** A cigányok Magyarországon. MTA, Budapest, 1999, 163–205. o.
- Havas Gábor:** A cigány tanulók elkülönítése az általános iskolában. In: **Reisz Terézia – Andor Mihály (szerk.):** A cigánység társadalomismerete. Iskolakultúra, Pécs, 2002 [Iskolakultúra-könyvek, 13.]
- Hidas Zsuzsanna – Kezán András – Némethné Csehi Tünde:** Magyarország Társadalmi Atlasza. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 2012
- Huszár László:** Roma fogvatartottak a büntetés-végrehajtásban. *Belügyi Szemle*, 1999/7–8.
- Kemény István:** Előszó. In: **Kemény István (szerk.):** A romák/cigányok és a láthatatlan gazdaság. Osiris Kiadó–MTA Kisebbségkutató Műhely, Budapest, 2000, 7–38. o.
- Kemény István – Janky Béla – Lengyel Gabriella:** A magyarországi cigánység 1971–2003. Gondolat Kiadó–MTA Kisebbségkutató Intézet, Budapest, 2004
- Kertesi Gábor:** Cigány foglalkoztatás és munkanélküliség a rendszerváltás előtt és után. Tények és terápiák. *Esély*, 1995/4.
- Kertesi Gábor – Kézdi Gábor:** A cigánynépesség Magyarországon. Dokumentáció és adattár. Socio-typo, Budapest, 1998
- Kertesi Gábor:** A társadalom peremén. Osiris Kiadó, Budapest, 2005
- Kotics József:** Határeltolódások – Csermely. In: **Szuhay Péter (szerk.):** Távolorodó világaink. A cigány–magyar együttélés változatai.
- Laczkó László:** A területi fejlődés egységes értelmezése. In: **Rechnitzer János – Lengyel Imre (szerk.):** A regionális tudomány két évtizede Magyarországon. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2009, 27–37. o.
- Ladányi János – Szelényi Iván:** Ki a cigány? *Kritika*, 1997. december
- Ladányi János – Szelényi Iván:** A kirekesztettség változó formái. Napvilág Kiadó, Budapest, 2004
- Ladányi János:** A burkolt szelekciótól a nyílt diszkriminációig. MTA Történettudományi Intézet–MTA Társadalomkutató Központ, Budapest, 2009
- Lukács György:** A teleti cigány meg az ő kontextusai. *Szociológiai Szemle*, 2010/3.
- Molnár László:** A települési relatív fejlettség meghatározása. *Közgazdasági Szemle*, 2002
- Munk Veronika – Máder Miklós – Csákó Gabriella (szerk.):** Magyar Agora, 2005. ELTE TáTK–ELTE-UNESCO Kisebbségsszociológiai Tanszék, Budapest, 2005
- Nemes Nagy József:** Vesztések – nyertesek – stagnálók. A társadalmi-gazdasági változások regionális dimenziói. *Társadalmi Szemle*, 1998/8-9.

- Nemes Nagy József:** Társadalmi-gazdasági súlypontok és mozgások az ezredvégi Magyarországon. *Területi Statisztika*, 2003/1.
- Nemes Nagy József – Németh Nándor:** Az átmeneti és az új térszerkezet tagoló tényezői. In: **Fazekas Károly (szerk.):** A hely és a fej. Munkaerőpiac és regionalitás Magyarországon. MTA Közgazdaságtudományi Intézet, Budapest, 2005, 75–137.
- Nemes Nagy József:** A területi versenyképesség elemzési módszerei. In: **Horváth Gyula (szerk.):** Régiók és települések versenyképessége. MTA Regionális Kutatások Központja, Pécs, 2006, 69–83. o.
- Nemes Nagy József:** Fordulatra várva – A regionális egyenlőtlenségek hullámai. In: **Rechnitzer János – Lengyel Imre (szerk.):** A regionális tudomány két évtizede Magyarországon. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2009, 38–58. o.
- Obládovics Csilla – Kulcsár László:** A vidék népesség humánindexének alakulása Magyarországon. *Területi Statisztika*, 2003/4.
- Papp Gábor:** Bűnözés és társadalmi kirekesztettség. In: **Monostori Judit (szerk.):** A szegénység és a társadalmi kirekesztődés folyamata. KSH, Budapest, 2004, 175–195. o.
- Pirisi Gábor:** Differenciálódó kisvárosaink. *Földrajzi Közlemények*, 2009/3.
- Pirisi, Gábor – Trócsányi András:** The Development of the Hungarian Settlement Network Since 1990. In: **Csapó, Tamás – Balogh, András (eds.):** Development of the Settlement Network in the Central European Countries. Past, Present, and Future. Springer Verlag, Berlin–Heidelberg, 2012, pp. 63–74.
- Póczik Szilveszter:** A roma kisebbség egyes szociológiai és kriminológiai problémái. Kutatásrövid összefoglalás. In: **Irk Ferenc (szerk.):** Kriminológiai Tanulmányok, 40. OKRI, Budapest, 2003, 98–120. o.
- Rechnitzer J.:** A városhálózat az átmenetben, a kilencvenes évek változási irányai. *Tér és Társadalom*, 2002/3.
- Schwertner J.:** Parázsló munkaerőpiac. *Tér és Társadalom*, 1994/1–2.
- Solt Ágnes – Antal Szilvia – Serfőző Lili:** A fogvatartotti szubkultúra és a totális intézmény belső rendje. Kutatási jelentés. OKRI, Budapest, 2011
- Solt Ágnes:** A fogvatartotti szubkultúra és a totális intézmény belső rendje. *Belügyi Szemle*, 2012/7–8.
- Stewart, Michael:** Daltestvérek. Az oláh cigány identitás és közösség továbbélése a szocialista Magyarországon. T-Twins Kiadó–MTA Szociológiai intézet–Max Weber Alapítvány, Budapest, 1994
- Szalai Júlia:** A társadalmi kirekesztődés egyes kérdései az ezredforduló Magyarországon. *Szociológiai Szemle*, 2002/4.
- Szívós P. – Tóth I. Gy. (szerk.):** Egyenlőtlenség és polarizálódás a magyar társadalomban. Társadalomkutató Intézet, 2013
- Szuhay Péter:** A magyarországi cigányok kultúrája: etnikus kultúra vagy a szegénység kultúrája. Panoráma Kiadó, Budapest, 1999
- Szuhay Péter:** A magyarországi cigányság kultúrája. Medicina Kiadó, Budapest, 2006
- Tauber István:** „Hátrányos társadalmi helyzet, cigányság, bűnözés”. Tankönyvkiadó, Budapest, 1982

Tauber István – Vég Katalin: A cigányság bűnözésének néhány összefüggése. A „cigánybűnözés” fogalmával kapcsolatos problémák. *Magyar Jog*, 1982/8.

Tauber István: Bűnözés és társadalmi struktúra. *INFO-Társadalomtudomány*, 1991/5.

Tóth Ágnes – Vékás János: A kisebbségi közösségek társadalmi integrációjának külső és belső tényezői – a cigány kötődésük példája. In: **Bárdi Nándor – Tóth Ágnes (szerk.):** Asszimiláció, integráció, szegregáció. Párhuzamos értelmezések és modellek a kisebbségkutatásban. Argumentum Kiadó, Budapest, 2011, 153–208. o.

Tóth József – Trócsányi András: A magyarság kulturális földrajza II. Pro Pannonia Kiadó Alapítvány, Pécs, 2002

Törzsök Erika – Paskó Ildikó – Zolnay János (szerk.): Cigánynak lenni Magyarországon. Jelentés 2007. Európai Összehasonlító Kisebbségkutatások Közalapítvány, Budapest, 2008

LÁBJEGYZETEK

- 1 Lukács György: A teplei cigány meg az ő kontextusai. *Szociológiai Szemle*, 2010/3., 80. o.
- 2 Huszár László: Roma fogvatartottak a büntetés-végrehajtásban. *Belügyi Szemle*, 1999/7–8.
- 3 Lásd részletesen Dupcsik Csaba: A magyarországi cigányság története. Osiris Kiadó, Budapest, 2009, 23. o.
- 4 A kriminalisztika vagy bűnügyi nyomozástan bűncselekmények felderítésének és bizonyításának eszközeit és módszereit tárja fel és rendszerezi.
- 5 Erre jó példa a Dupcsik által említett cikk a *Belügyi Szemléből*, amely az ujjlenyomatok mintázatának különbözőségeit vizsgálta cigány és nem cigány gyanúsítottaknál.
- 6 A kriminológia a bűnözés megjelenési formáit, okait és a megelőzési lehetőségeit kutató tudományterület. A modern kriminológia vizsgálatai kiterjednek a bűnözés társadalmi és jogi reakcióinak elemzésére is.
- 7 Lásd Törzsök Erika – Paskó Ildikó – Zolnay János (szerk.): *Cigánynak lenni Magyarországon. Jelentés 2007. Európai Összehasonlító Kisebbségkutatások Közalapítvány, Budapest, 2008*; Michael Stewart: *Daltestvérek. Az oláh-cigány identitás és közösség továbbélése a szocialista Magyarországon.* T-Twins Kiadó–MTA Szociológiai intézet–Max Weber Alapítvány, Budapest, 1994; Szalai Júlia: A társadalmi kirekesztődés egyes kérdései az ezredforduló Magyarországon. *Szociológiai Szemle*, 2002/4., 34–50. o.; Szuhay Péter: *A magyarországi cigányság kultúrája.* Medicina Kiadó, Budapest, 2006; Kertesi Gábor: *A társadalom peremén.* Osiris Kiadó, Budapest, 2005; Ladányi János – Szelényi Iván: *Ki a cigány? Kritika*, 1997. december. 179–191. o.; Ladányi János – Szelényi Iván: *A kirekesztettség változó formái.* Napvilág Kiadó, Budapest, 2004; Kemény István – Janky Béla – Lengyel Gabriella: *A magyarországi cigányság 1971–2003.* Gondolat Kiadó–MTA Kisebbségkutató Intézet, Budapest, 2004; Ferge Zsuzsa – Darvas Ágnes – Tausz Katalin: *Társadalmi védelem, kirekesztés és szegénység Magyarországon.* Nemzetközi Munkaügyi Hivatal, Közép- és kelet-európai Iroda, Budapest, 2002; Fleck Gábor – Orsós János – Virág Tünde: *Megélhetési stratégiák a partosi beás közösségben. Régió, 1999/1., 64–83. o.*; Havas Gábor: *A cigány tanulók elkülönítése az általános iskolában.* In: Reisz Terézia – Andor Mihály (szerk.): *A cigányság társadalomismerete. Iskolakultúra, Pécs, 2002* [Iskolakultúra-könyvek, 13.]
- 8 Lásd Solt Ágnes – Antal Szilvia – Serfőző Lili: *A fogvatartotti szubkultúra és a totális intézmény belső rendje. Kutatási jelentés.* OKRI, Budapest, 2011; Póczik Szilveszter: *A roma kisebbség egyes szociológiai és kriminológiai problémái. Kutatás záró összefoglalás.* In: Irk Ferenc (szerk.): *Kriminológiai Tanulmányok*, 40. OKRI, Budapest, 2003, 98–120. o.; Solt Ágnes: *A fogvatartotti szubkultúra és a totális intézmény belső rendje.* *Belügyi Szemle*, 2012/7–8., 5–36. o.; Fehér Lenke – Parti Katalin: *A női elítéltek helyzete a magyar büntetés-végrehajtási intézetekben.* *Börtönügyi Szemle*, 2003/3., 19–34. o.

Kerezi Klára – Gosztonyi Márton – Polák Attila:

- 9 Gönczöl Katalin: Bűnös szegények. KJK, Budapest, 1991, 231. o.
- 10 Tauber István: „Hátrányos társadalmi helyzet, cigányság, bűnözés”. Tankönyvkiadó, Budapest, 1982; Tauber István: Bűnözés és társadalmi struktúra. INFO-Társadalomtudomány, 1991/5., 31–35. o.; Tauber István – Vég Katalin: A cigányság bűnözésének néhány összefüggése. A „cigánybűnözés” fogalmával kapcsolatos problémák. Magyar Jog, 1982/8.
- 11 2010-ben a Jobbik, amelyet hol fasisztának, hol neofasisztának, antiszemitának, romaellenesnek, vagy homofóboknak tituláltak, az általános választásokon tizenhét százalékos támogatottsággal negyvenhét képviselőt küldhetett az Országgyűlésbe.
- 12 Andrew Connelly – Helene Bienvenu: Who Do Modern-Day European Nazis Hate the Most? A recent trial highlights horrible abuse of the Roma minority group. The Atlantic, Aug 22 2013. <http://www.theatlantic.com/international/archive/2013/08/who-do-modern-day-european-nazis-hate-the-most/278955/>
- 13 A roma és nem roma együttélés konfliktusai, kriminális vonatkozásai. I–II. szakasz. Országos Kriminológiai Intézet. Kutatásvezető: Kerecsi Klára.
- 14 Kotics József: Határeltolódások – Csermely. In: Szuhay Péter (szerk.): Távolodó világaink. A cigány–magyar együttélés változatai. Magyar Néprajzi Társaság, Budapest, 2013, 116–117. o.
- 15 *A magyarországi cigányság társadalmi integráltságának területi különbségeit befolyásoló tényezők vizsgálati módszertana* című kutatás. Kutatásvezető: Tóth Ágnes. Lásd: Tóth Ágnes – Vékás János: A kisebbségi közösségek társadalmi integrációjának külső és belső tényezői – a cigány kötődésük példája. In: Bárdi Nándor – Tóth Ágnes (szerk.): Asszimiláció, integráció, szegregáció. Párhuzamos értelmezések és modellek a kisebbségkutatásban. Argumentum Kiadó, Budapest, 2011, 153–208. o.
- 16 Megjegyezzük, hogy a kutatás keretében érdemes lett volna (és még mindig érdemes lenne) validálni a roma népesség nagyságát legalább néhány településen. Egy ilyen vizsgálattal ugyanis egy olyan korrekciós számhoz jutnánk, amely a census adatait a tényleges összességhez közelíti, miközben kielégítően az anonimizálással kapcsolatos követelményeket is.
- 17 Bajmócy Péter – Balogh András: Aprófalvas településállományunk differenciálódási folyamatai. Földrajzi Értesítő, 2002/3–4., 385–405. o.; Csanádi Gábor – Csizmady Adrienne: Szuburbanizáció és társadalom. Tér és Társadalom, 2002/3., 27–55. o.
- 18 Gönczöl Katalin: A bűnözés társadalmi összefüggései. Társadalmi Szemle, 1993/3., 37–48. o.; Papp Gábor: Bűnözés és társadalmi kirekesztettség. In: Monostori Judit (szerk.): A szegénység és a társadalmi kirekesztődés folyamata. KSH, Budapest, 2004, 175–195. o.
- 19 E kutatások egy része a fejlettség és a fejlődés általános kérdéseivel foglalkozik. Például Baranyi Béla: Gondolatok a perifériaképződés történeti előzményeiről és következményeiről. Tér és Társadalom, 2004/2., 1–21. o.; Laczkó László: A területi fejlődés egységes értelmezése. In: Rechnitzer János – Lengyel Imre (szerk.): A regionális tudomány két évtizede Magyarországon. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2009, 27–37. o.; Nemes Nagy József: Vesztések – nyertesek – stagnálók. A társadalmi-gazdasági változások regionális dimenziói. Társadalmi Szemle, 1998/8–9., 5–18. o.; Piriši, Gábor – Trócsányi, András: The Development of the Hungarian Settlement Network Since 1990. In: Csapó, Tamás – Balogh András (eds.): Development of the Settlement Network in the Central European Countries. Past, Present, and Future. Springer Verlag, Berlin–Heidelberg, 2012, pp. 63–74. Mások egy vagy néhány kiüntetett mutatót vizsgálnak behatóbban, például Forray R. Katalin – Kozma Tamás: Társadalmi tér és oktatási rendszer. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1992, 138. o.; Schwertner János: Parázsló munkaerőpiac. Tér és Társadalom, 1994/1–2., 59–82. o.; Tóth József – Trócsányi András: A magyarság kulturális földrajza II. Pro Pannonia Kiadói Alapítvány, Pécs, 2002, 363. o. Megint mások több mutatót tartalmazó, komplex elemzésre vállalkoznak, például Bajmócy Péter – Balogh András: i. m.; Csátári Bálint: Területi egyenlőtlenségek néhány régi-új tényezője a mai Magyarországon. In: Barta Györgyi – Beluszky Pál – Földi Zsuzsa – Kovács Katalin (szerk.): A területi kutatások esomóponjtjai. MTA Regionális Kutatások Központja, Pécs, 2010, 490–513. o.; Dobosi Emilia: A komplex regionális fejlettség matematikai-statisztikai elemzése. Területi Statisztika, 2003/1., 15–33. o.; Faluvégi Albert 1997:

- Térségi vizsgálatok a területfejlesztés decentralizált rendszerében. KSH, Budapest, 1997, 21–48. o.; Faluvégi Albert: A leghátrányosabb helyzetű kistérségek. In: Kovács Tibor (szerk.) A leghátrányosabb helyzetű kistérségek. KSH, Budapest, 2003, 5–13. o.; Faluvégi Albert: Tájékoztató a kiemelten támogatott településekről. KSH, Budapest, 2003, 51. o.; Faluvégi Albert: Térbeli kirekesztődés, a térségek leszakadása. In: Monostori Judit (szerk.): A szegénység és a társadalmi kirekesztődés folyamata. KSH, Budapest, 2004, 197–221. o.; Faluvégi Albert: Tájékoztató a kiemelten támogatott kistérségekről. KSH, Budapest, 2008, 52. o.; Molnár László: A települési relativ fejlettség meghatározása. Közgazdasági Szemle, 2002/1., 74–90. o.; Nemes Nagy József: Vesztesek – nyertesek – stagnálók. A társadalmi-gazdasági változások regionális dimenziói. Társadalmi Szemle, 1998/8–9., 5–18. o.; Nemes Nagy József: Társadalmi-gazdasági súlypontok és mozgásuk az ezredvégi Magyarországon. Területi Statisztika, 2003/1., 3–14. o.; Nemes Nagy József: A területi versenyképesség elemzési módszerei. In: Horváth Gyula (szerk.): Régiók és települések versenyképessége. MTA Regionális Kutatások Központja, Pécs, 2006, 69–83. o.; Nemes Nagy József – Németh Nándor: Az átmeneti és az új térszerkezet tagoló tényezői. In: Fazekas Károly (szerk.): A hely és a fej. Munkaerőpiac és regionalitás Magyarországon. MTA Közgazdaságtudományi Intézet, Budapest, 2005, 75–137. o.; Obladovics Csilla – Kulcsár László: A vidék népesség humánindexének alakulása Magyarországon. Területi Statisztika, 2003/4., 303–322. o.; Piriš Gábor: Differenciálódó kisvárosaink. Földrajzi Közlemények, 2009/3., 313–325. o.; Rechnitzer János: A városhálózat az átmenetben, a kilencvenes évek változási irányai. Tér és Társadalom, 2002/3., 165–183. o.; Szívós Péter – Tóth István György (szerk.): Egyenlőtlenség és polarizálódás a magyar társadalomban. Társ. Budapest, 2013, 145. o.
- 20 Adatforrásokként a 2001-es és 2011-es népszámlálás kiadványait, a KSH Statinfo adatbázisát, illetve az Országos Területfejlesztési és Területrendezési Információs Rendszer (TeIR) adatait használtuk fel.
- 21 A településeket a következő kategóriákba soroltuk: 1. gyengén fejlett: az országos pontszám több mint kétszeres értékével jellemezhető; 2. alacsonyan fejlett: az országos pontszám 1,25-szorosánál magasabb, de kétszeresénél alacsonyabb értékkel; 3. átlagosan fejlett: az országos pontszám háromnegyedénél magasabb, de 1,25-szorosánál alacsonyabb értékkel; 4. magasan fejlett: az országos pontszám felénél magasabb, de háromnegyednél alacsonyabb értékkel; és 5. kiemelkedően fejlett: az országos pontszám felénél alacsonyabb értékkel.
- 22 Enyedi György: A sikeres város. Tér és Társadalom, 1997/4., 1–7. o.
- 23 A 2011-ben regisztrált bűncselekmények számának megoszlása ebben a felosztásban is a budapesti kerületek túlsúlyát jelzi. A budapesti adatokat kerületenként külön-külön is értelmeztük.
- 24 Az elnevezésnél azért tartottuk meg a kategóriák angol elnevezését, mert a táblázatszerkesztésnél könnyebbéget jelentett a rövid fejléccímek alkalmazhatósága.
- 25 Hidas Zsuzsanna – Kezán András – Némethné Csehi Tünde: Magyarország Társadalmi Atlasza. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 2012
- 26 Dobos József: A városodásról és a városiasodásról. Jogelméleti Szemle, 2002/4. <http://jesz.ajk.elte.hu/dobos12.html>
- 27 Kertesi Gábor – Kézdi Gábor: A cigánynépesség Magyarországon. Dokumentáció és adattár. Socio-typo, Budapest, 1998
- 28 Kemény István: Előszó. In: Kemény István (szerk.): A romák/cigányok és a láthatatlan gazdaság. Osiris Kiadó–MTA Kisebbségkutató Műhely, Budapest, 2000, 7–38. o.
- 29 Kertesi Gábor – Kézdi Gábor: i. m.
- 30 Kemény István – Janky Béla – Lengyel Gabriella: A magyarországi cigányság 1971–2003. MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet–Gondolat Kiadó, Budapest, 2004, 11. o.
- 31 Uo.
- 32 Babusik Ferenc: Magyarországi cigányság – strukturális csapda és kirekesztés. Esély, 2007/1., 44–67. o.
- 33 Kemény István – Janky Béla – Lengyel Gabriella: i. m. 13. o.
- 34 Uo.

- 35 Havas Gábor: A kisteleplűések és a romák. In: Bíró András: A cigányok Magyarországon. MTA, Budapest, 1999, 163–205. o.
- 36 Hablicsek László: A roma népesség demográfiai jellemzői, kísérleti előreszámítás 2050-ig. KSH Népeségstudományi Intézet, Budapest, 1999
- 37 Babusik Ferenc: Borsod-Abaúj-Zemplén megye roma népessége – szociális és gazdasági tényezők, egészségügyi állapot. Delphoi Consulting, Budapest, 2002
- 38 Kemény István – Janky Béla – Lengyel Gabriella: i. m. 96. o.
- 39 Kertesi Gábor: Cigány foglalkoztatás és munkanélküliség a rendszerváltás előtt és után. Tények és terüpiak. Esély, 1995/4., 19–63. o.
- 40 Babusik Ferenc (2007): i. m. 44–67. o.
- 41 Uo. 21. o.
- 42 „... [N]ehéz kitérni az elől az értelmezés elől, hogy a megfigyelhető munkanélküliségi ráta közötti különbség mintegy felét-harmadát kitevő reziduális hatásban ne lássuk a munkaerő-piaci diszkrimináció jeleit is.” Kertesi Gábor (2005): i. m. 39. o.
- 43 Ladányi János: A burkolt szelekciótól a nyílt diszkriminációig. MTA Történettudományi Intézet–MTA Társadalomkutató Központ, Budapest, 2009
- 44 Tóth Ágnes – Vékás János: i. m. 153–208. o.
- 45 Kemény István – Janky Béla – Lengyel Gabriella: i. m. 120. o.
- 46 Uo.
- 47 Ladányi János: i. m.
- 48 Munk Veronika – Máder Miklós – Csákó Gabriella (szerk.): Magyar Agora, 2005. ELTE TáTK–ELTE-UNESCO Kisebbségpszichológiai Tanszék, Budapest, 2005, 5. o.
- 49 Thomas F. Green: Predicting the behavior of the educational system. Syracuse University Press, New York, 1980
- 50 Uo.
- 51 Kemény István – Janky Béla – Lengyel Gabriella: i. m.
- 52 Ladányi János: i. m.
- 53 Kemény István – Janky Béla – Lengyel Gabriella: i. m. 51. o.
- 54 Havas Gábor (1999): i. m. 163–205. o.
- 55 Szuhay Péter: A magyarországi cigányok kultúrája: etnikus kultúra vagy a szegénység kultúrája. Panoráma Kiadó, Budapest, 1999
- 56 Kemény István – Janky Béla – Lengyel Gabriella: i. m. 56. o.
- 57 Havas Gábor (1999): i. m. 163–205. o.
- 58 Kemény István – Janky Béla – Lengyel Gabriella: i. m. 57. o.
- 59 Ladányi János: i. m.
- 60 Babusik Ferenc (2007): i. m. 44–67. o.
- 61 Ladányi János: i. m. 121. o.
- 62 Havas Gábor (1999): i. m.
- 63 Ladányi János: i. m.
- 64 Ferge, Zsuzsa: Societies in transition. International report on the Social Consequences of the Transition, a survey carried out as part of the SOCO project initiated and coordinated by the Institute for Human Studies, Vienna. Cross-national report on five countries, prepared by Zsuzsa Ferge, Endre Sik, Péter Róbert, Fruzsina Albert. IWM, Vienna, 1995.
- 65 Ladányi János: i. m. 56. o.